

Viktimizacija i samoubojstva u zatvorskom sustavu

Žuvić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:158933>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-02**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Viktimizacija i samoubojstva u zatvorskom sustavu

Lucija Žuvić

Zagreb, rujan, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Viktimizacija i samoubojstva u zatvorskom sustavu

Lucija Žuvić

doc.dr.sc. Tihana Novak

Zagreb, rujan, 2021.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad Viktimizacija i samoubojstva u zatvorskom sustavu i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Lucija Žuvić

Zagreb, 2.9.2021.

Sažetak

Viktimizacija je učestala pojava u svakodnevnom životu većine ljudi, iznimno složena po pitanju oblika, karakteristika okruženja u kojima se pojavljuje i odvija, kao i karakteristika žrtava te počinitelja. Posljedice viktimizacije su brojne i međusobno isprepletene. Niz fizičkih, psihičkih, socijalnih, ekonomskih, kulturoloških i drugih posljedica stradanja u svojoj krajnosti mogu dovesti do samoubojstva, kao posljednjeg odabira u nošenju sa stradanjem, konačnog stradanja. Jedno od visoko rizičnih okruženja za viktimizaciju i samoubojstvo je zatvorsko okruženje, prostor specifičan u svojoj društvenoj strukturi i dinamici.

Cilj ovog rada je stjecanje uvida o pojavnost samoubojstva zatvorenika u zatvorskim sustavima u svijetu te njihovu povezanost s karakteristikama okruženja, žrtava i međuljudskih odnosa kroz pregled postojeće literature. Cilj je također prikupiti relevantne spoznaje o programima u zatvorskim sustavima povezanim s problemom samoubojstava. U tu svrhu, analizirati će se povezanost samoubojstava i klasifikacije zatvorenika te karakteristika penalnih ustanova i uvjeta života u njima, osobina zatvorenika, njihove međusobne interakcije, kao i interakcije zatvorenika s penalnim osobljem te druge značajne poveznice opisane u dosadašnjim znanstvenom studijama objavljenim na hrvatskom i engleskom jeziku. Također će se analizirati postupci i programi podrške za osuđene osobe, ali i osoblje penalnih ustanova u svrhu prevencije ili krizne intervencije nakon događaja.

Ključne riječi: viktimizacija, samoubojstva, zatvorski sustav

Summary

Victimization is a common occurrence in the everyday lives of most people, an exceptionally complex one in terms of its form, the characteristics of the environment it occurs in, as well as the characteristics of both the victims and the culprits. The consequences of victimization are many and are mutually intertwined. A series of physical, psychological, social, economic, cultural and other consequences of being a victim can, ultimately, lead to suicide, as a final option in dealing with being affected. One of the high-risk environments for victimization and suicide is prison, a specific environment in its social structure and dynamic.

The goal of this thesis is gaining insight into prisoner suicide occurrences in prison systems around the World and their correlation with the characteristics of the environment, the victims themselves and interhuman relations through an overview of already existing literature. The goal is to also gather relevant insight into the programmes of prison systems related to the issue of suicide. To do this, this thesis will analyse the correlation of suicides and prisoner classifications, along with the characteristics of penal establishments and quality of life within them, the personalities of the prisoners, their interactions, both with other prisoners and prison staff, and other significant factors described in the available scientific studies conducted in the Croatian and English language. Available procedures and support systems with the goal of prevention or crisis intervention will also be examined for both convicts and penal establishment staff alike.

Key words: victimization, suicide, prison system

Sadržaj

I.ZATVORSKI SUSTAV	8
1.1 KLASIFIKACIJA	8
1.2. PRIZONIZACIJA	10
1.3. DEPRIVACIJE	10
1.4. PSIHOSOCIJALNA KLIMA	15
II.VIKTIMIZACIJA U ZATVORSKOM SUSTAVU	18
2.1. NASILJE U ZATVORSKOM SUSTAVU	18
2.2. STATISTIKA	19
2.3. KORELATI VIKTIMIZACIJE U ZATVORSKOM SUSTAVU	20
2.3.1. Spol	20
2.3.2. LGBTQ	21
2.3.3. Dob	23
2.3.4. Vrsta ustanove	24
2.3.5. Vrsta kaznenog djela	24
2.4. MODELI OBJAŠNJENJA	27
2.4.1. Importacijski model	27
2.4.2. Deprivacijski model	28
2.4.3. Situacijski model	28
2.4.4. Model životnih stilova	29
2.5. ISTRAŽIVANJA VIKTIMIZACIJE U ZATVORSKOM SUSTAVU	30
2.5.1. Svijet	30
2.5.2. Hrvatska	32
III. SAMOUBOJSTVA U ZATVORSKOM SUSTAVU	35
3.1. SAMOOZLJEĐIVANJE U ZATVORSKOM SUSTAVU	35
3.1.1. Definicija	35

3.1.2. Statistika	36
3.1.3. Korelati i objašnjenja	37
3.2. SAMOUBOJSTVA U ZATVORSKOM SUSTAVU	38
3.2.1. Statistika	38
3.2.2. Korelati i modeli objašnjenja	39
3.3. PERSPEKTIVA PENALNOG OSOBLJA	42
3.4. SMJERNICE ZA PREVENCIJU SAMOUBOJSTAVA U ZATVORSKOM SUSTAVU	44
3.5. (PREVENTIVNE) INTERVENCIJE I PROGRAMI	46
IV.ZAKLJUČAK	51
Literatura	54

I.ZATVORSKI SUSTAV

1.1 KLASIFIKACIJA

Procjena rizičnosti zatvorenika u kaznenom tijelu obuhvaća procjenu kriminogenih potreba i sveukupnog rizika za neprilagođeno ponašanje, nasilno ponašanje, kršenje pravila te potencijalni pokušaj bijega. Dakle, fokus je na otkrivanju karakteristika pojedinca povezanih s njegovim kriminalnim ponašanjem, ali isto tako i karakteristika na koje se treba usmjeriti tokom tretmana, sve s ciljem smanjenja vjerojatnosti recidiva. Procjena rizičnosti zatvorenika kao takva može biti klinička i aktuarska. Klinička procjena rizika podrazumijeva procjenu i interpretaciju od strane stručnjaka. Time, sama kvaliteta procjene ovisi o kompetentnosti, predrasudama, iskustvu, ali i raspoloženju istog tog stručnjaka. Nasuprot tome, aktuarska procjena oslanja se na znanost, tj oslanja se na istraživanja o ponašanjima pojedinaca koji su međusobno slični što se tiče određenih karakteristika te cjelokupne anamneze. Temeljem procijenjenog rizika za nasilno ponašanje zatvorenika odabiru se prikladne rehabilitacijske metode usmjerene na smanjivanje istog tog rizika, bio on niskog, srednjeg ili visokog intenziteta. Razvrstavanje zatvorenika po kaznionicama i zatvorima odvija se u skladu s postavljenim pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora koji, između ostalog, sadrži i izrečene mjere sigurnosti (Rajić, 2017).

Međutim, razvrstavanje zatvorenika temeljem individualnog procijenjenog rizika praćeno je određenim problemima. Za početak, treba uzeti u obzir mogućnost psihološkog fenomena samoispunjujućeg proročanstva. Navedeni fenomen zapravo je predviđanje koje se na kraju ostvaruje, a proizašlo je iz vjerovanja i ponašanja pojedinca. To bi značilo da zatvorenik koji je klasificiran kao nisko rizičan bi zapravo se mogao ponašati i kao netko s visokim stupnjem rizika ukoliko bi došlo do promjene smještaja koji odgovara većem riziku. Dakle, poanta je da se ne može nikada sa stopostotnom sigurnošću znati kako bi se pojedinac ponašao na različitim sigurnosnim razinama. Time, klasifikacija nužno ne mora predstavljati pogodenu procjenu zatvorenika već samo prilagodbu zatvorenika postojećim uvjetima i okolnostima koji ga okružuju. Što se tiče samih razina smještaja, postoji i mogućnost da će viša sigurnosna razina smještaja biti obilježena s većim brojem prijestupa. Do takvih prijestupa može doći zbog stupnja kriminogenih

uvjeta koji se očituju kroz etiketiranje, socijalno učenje i deprivacije, a i povećanje broja visoko rizičnih klasificiranih zatvorenika. Isto tako, ulogu igra i povećanje broja visoko rizičnih klasificiranih zatvorenika na jednom mjestu, što može rezultirati raznim konfliktima. Kao jedan od modela koji se usmjerava na procjenu rizika počinitelja kaznenih djela ističe se model rizika - potreba - responzivnosti (*risk - need - responsivity*, u daljnjem tekstu RNR). RNR model stavlja naglasak na proces adekvatne procjene rizika i potreba pojedinca kako bi se u konačnici mogle utvrditi konkretne kriminogene potrebe i odgovarajuće razine tretmana s ciljem smanjenja vjeroajtnosti recidivizma (Andrews i Bonta, 2017; Sperber, Latessa i Makarios, 2013; prema Long, 2020). Svakako, sigurnost je uvijek jedan od vodećih prioriteta u zatvorskom sustavu, što zbog samih zatvorenika, što zbog penalnog osoblja. Kolektivna sigurnost omogućena je jedina kada su najrizičniji zatvorenici identificirani, zbog čega se i u krajnjoj liniji ističe važnost adekvatne procjene rizika.

Pogrešna klasifikacija može ići u 2 smjera: lažnu pozitivnu grešku ili lažnu negativnu grešku. Lažna pozitivna greška označava pozicioniranje niskorizičnog zatvorenika u viši klasifikacijski stupanj rizika, dok lažno negativna greška podrazumijeva označavanje visokorizičnog zatvorenika kao pojedinca s nižim stupnjem rizika. Prvi slučaj predstavlja veću financijsku štetu s obzirom na to da veći stupanj sigurnosti smještaja iziskuje više financijskih sredstava. Nasuprot tome, drugi slučaj može rezultirati s daleko ozbiljnijim posljedicama poput bijega, nasilja ili čak smrti (Brennan, 1985, 1993; prema Long 2020). U svakom slučaju, plaća se određena cijena, pitanje je samo u kojem smjeru i koliko je zapravo isplativo. Kako se točno može objasniti pogrešna procjena rizika i posljedično pogrešna klasifikacija? Neki autori ističu da je riječ o nedovoljnoj razini kvalitete istraživanja zatvorske klasifikacije (Alexander i Austin, 1992; Brennan i Austin, 1997; Byrne i Hummer, 2008; MacKenzie, 1989; Sechrest, 1987; prema Long, 2020). Navodi se i mogućnost toga da procesi procjene rizika nisu sposobni predvidjeti ljudsko ponašanje u dovoljnoj mjeri (Alexander i Austin, 1992; Van Voorhis, 1994; prema Long 2020). Isto tako moguće je da su instrumenti valjani, ali da se ne koriste s dovoljnom razinom pouzdanosti (Burke i Adams, 1991; prema Long, 2020). Uz to, ističe se i nadmoć situacijskih i kulturalnih čimbenika koji utječu na zatvorenika u zatvorskom sustavu (Toch, 2001; prema Long 2020).

Uz klasifikaciju, veliku važnost predstavlja i reklasifikacija. Pобољшanje odnosno pogoršanje ponašanja zatvorenika podrazumijeva mogućnost premještanja na odjel niže odnosno odjel više sigurnosne razine. Međutim, reklasifikacija i premještaj zatvorenika može značajno utjecati na postojeću dinamiku pojedinog odjela. Primjerice, u usporedbi s odjelima minimalne sigurnosti,

srednje sigurnosni odjeli imaju značajno veći broj visoko rizičnih zatvorenika. Ipak, srednje sigurnosni odjeli imaju manje ograničenja od odjela maksimalne sigurnosti. Prijestupi se jednako uočavaju na odjelima minimalnog te odjelima maksimalne sigurnosti, ali ne i na odjelima srednje sigurnosti (Long, 2020).

1.2. PRIZONIZACIJA

Prizonacija je proces u kojem zatvorenik prihvaća te preuzima običaje i norme unutar zatvora čime u konačnici postaje dijelom zatvoreničkog sustava. Može se gledati i kao oblik adaptacije na zatvor, a uz to je dosta slična procesu asimilacije, s obzirom na to da oba procesa podrazumijevaju usvajanje određene kulture. Ipak, razlika je u tome što se kod asimilacije radi o dvjema različitim kulturološkim grupama, pri čemu je naglasak upravo na kulturološkim obilježjima. Prizonizacija se očituje kroz status zatvorenika, odjeću, odnos s penalnim osobljem, zatvoreničke žargonizme, spavanju, radu te utlmativno prihvaćanjem morala pojedine zatvoreničke zajednice. Sam utjecaj, brzina, razina i stadiji prizonizacije specifični su za svakog pojedinca, ali u pravilu su aspekti tog procesa vidljiviji duljim boravkom u penalnoj ustanovi. Međutim, prizonizacija kao konstrukt nije dovoljno operacionaliziran niti ima dovoljno razrađena specifična obilježja (Mejovšek, 2002).

Procesom prizonizacije zatvorenici se postupno sve više kriminaliziraju i udaljavaju od društveno prihvaćenih vrijednosti i normi, što značajno otežava rehabilitacijske napore. Prizonizacija kao takva više se odnosi na generalnu sliku zatvorenika koji prolaze kroz navedeni proces tokom izdržavanja kazne zatvora. Istraživanja prizonizacije nisu konzistentna što se tiče zaključaka vezanih uz učinak prizonizacije na život zatvorenika izvan penalne ustanove (Ilijić, 2014).

1.3. DEPRIVACIJE

Ulaskom u zatvorski sustav zatvorenici gube brojne privilegije, među kojima je svakako najznačajnija sloboda. Uz deprivaciju slobode, Sykes (1958; prema Mejovšek, 2020) ističe i druge deprivacije zatvorenika: materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, nezavisnosti i sigurnosti. Deprivacije kao takve imaju snažan psihološki učinak na zatvorenike, što posebice vrijedi za zatvorenike penalnih ustanova većeg stupnja sigurnosti.

1. Deprivacija slobode

Deprivacija slobode ključna je deprivacija s obzirom na to da je ona primarni uvjet za početak ostalih deprivacija u zatvorksom sustavu. Odnosi se na samo na gubitak slobode vanjskog svijeta već i na ograničenost slobode tj mogućnosti unutar same ustanove. Mijenja se odnos zatvorenika s njegovim bliskim osobama, kao i sa cjelokupnom zajednicom, što zna rezultirati stigmatizacijom i potpunim odbacivanjem (Sykes, 1958; prema Mejovšek, 2002). Ublažavanje deprivacije slobode ostvaruje se uvođenjem više razina odjeljenja i ustanova obzirom na sigurnosnu razinu. Time, razlikuju se zatvoreni, poluotvoreni i otvoreni odjeli iz kojih zatvorenici mogu postupno prelaziti prije konačnog ostvarivanja potpune slobode. Uz to, od velikog su značaja i brojne pogodnosti koje se mogu dobiti ovisno o samom ponašanju zatvorenika, čime se naposljetku ublažavaju neugodni osjećaji oko gubitka sloboda, ali isto tako i povećava motivacija za uzornim ponašanjem (Jašović, 2000; prema Ilijić, 2014).

2. Deprivacija materijalnih dobara

Nadalje, zatvorenicima je ograničena dostupnost raznih materijalnih dobara te unutar same ustanove dobivaju samo ono što je apsolutno nužno i propisano (Mejovšek, 2002). Jedan od načina kojim se ublažava ova deprivacija jest primanje paketa od bliskih osoba. Ipak, postavlja se pitanje ublažava li to uopće deprivaciju ili ju samo dodatno naglašava s obzirom na to da ovisi o međusobnim odnosima te financijskoj situaciji istih tih osoba. Primanje paketa može dovesti do znatne socijalne diferencijacije među zatvorenicima, onih “bogatijih” i onih “siromašnijih”. Time, paket zapravo prerasta u statusni simbol, a ujedno i odrednicu ugleda zatvorenika u ustanovi. Ipak, zatvorenici kako bi premostili jaz između socijalno diferenciranih slučajeva mogu podijeliti paket s drugima, čime se potiče stvaranje i održavanje odnosa, bilo prijateljskih ili interesnih. S druge strane, paketi mogu biti potencirati i razne nesporazume i nasilje među zatvorenicima (Ilijić, 2014).

3. Deprivacija heteroseksualnih odnosa

Penalne ustanove klasificirane su između ostalog i po spolu, čime neminovno dolazi do deprivacije heteroseksualnih odnosa. Iako dio zatvorenika ima takve sklonosti još od prije ulaska u zatvorski sustav, pojedini zatvorenici odlučuju stupiti u njih zbog frustracija (Sykes, 1958; prema Mejovšek, 2002). Seksualne frustracije i potreba za održavanjem *macho* imidža može navesti zatvorenike i do toga da manipulacijom drugih zatvorenika, bilo fizičkom ili psihičkom, ostvare seksualno zadovoljenje. Uz fizičku, potrebno je istaknuti i psihološku komponentu deprivacije

heteroseksualnih odnosa koja se može očitovati u narušenoj slici o sebi i identitetu koje je osoba ostvarivala s osobama suprotnog spola. Ipak, unutar ustanova zatvorenici nisu u potpunosti odriješeni erotskih heteroseksualnih sadržaja, uzimajući u obzir da isto mogu dobiti putem raznih medija, legalno ili pak ilegalno (Jašović, 2000; Jovanić, 2007; prema Ilijić, 2014). Kako bi se ublažila deprivacija heteroseksualnih odnosa, zatvorenicima se daju pogodnosti poput sastanka s (bračnim) partnerom ili izlaska iz ustanove, što omogućuje daljnje očuvanje i razvijanje već uspostavljenog odnosa. Ipak, problem ostaje za one zatvorenike koji ili nemaju partnera na slobodi ili nemaju dobro očuvan odnos s njima (Ilijić, 2014).

4. Deprivacija nezavisnosti

Boravak u penalnoj ustanovi reguliran je striktnim redom, što znači da zatvorenicima ostaje malo prostora za donošenje samostalnih odluka (Sykes, 1958; prema Mejovšek, 2002). Naime, uz opće zakonske propise svaka penalna ustanova ima i vlastite interne propise koji su specifični upravo za nju i zatvorenike koji u njoj žive. Cjelokupna reguliranost boravka zatvorenika u direktnoj je suprotnosti s njihovim životom na slobodi gdje inače imaju neusporedivo veću mogućnost izbora. Ograničenost izbora i samostalnih odluka stoga su temelj osjećaja deprivacije nezavisnosti, a njegov intenzitet svakakao je sukladan stupnju sigurnosti i tipu pojedine ustanove. Time, osjećaj deprivacije nezavisnosti zasigurno je najintenzivniji na zatvorenim odjelima, s visokim stupnjem sigurnosti i niskom razinom fleksibilnosti po pitanju samog režima. Također, problem predstavlja i nametanje pravila i odluka bez ikakvih popratnih objašnjenja i diskusije, što dodatno potvrđuje zavisnost zatvorenika te njihovu bespomoćnost (Sykes, 1958; Špadijer Džinić, 1973; prema Ilijić, 2014). Osjećaj bespomoćnosti sličan je onom osjećaju bespomoćnosti iz razdoblja djetinjstva, pogotovo u kontekstu autoritarnosti penalnih ustanova (Sykes, 1958; prema Ilijić, 2014). Takvo psihološko stanje zavisnosti i bespomoćnosti značajno odmaže rehabilitacijskim naporima kojima je u cilju pripremiti zatvorenike za život na slobodi. Ipak, zatvorenici mogu ublažiti osjećaj depriviranosti kroz rad, tj. mogućnost izbora radnog mjesta te donošenje odluka vezanih uz način provođenja slobodnog vremena. Dakle, zatvorenici mogu samostalno odlučiti hoće li uopće raditi, a potom i odabrati radno mjesto, kao i slobodne aktivnosti ponuđene unutar ustanove. Isto tako, osjećaj depriviranosti moguće je ublažiti postupnim smanjivanjem normativne uređenosti ustanove sukladno ponašanju samog zatvorenika i njegovom riziku. Kao još jedna mogućnost ističe se i uključivanje zatvorenika u kreiranje dnevnih rasporeda i popratnih sadržaja, što bi

doprinijelo smanjenju ne samo zavisnosti zatvorenika nego i smanjenju njihovog otpora prema cjelokupnom kontekstu (Jovanić, 2007; prema Ilijić, 2014).

5. Deprivacija sigurnosti

Deprivacija sigurnosti proizlazi iz neizvjesnosti potencijalnih napada i njegovih ishoda, tj. neizvjesnosti mogućnosti obrane od napada i dobivanje konkretne pomoći od drugih zatvorenika i osoblja ustanove (Mejovšek, 2002). To pogotovo vrijedi uzme li se u obzir sam kontekst ustanove i njezini pripadajući zatvorenici, među kojima ima i onih koji služe kazne zbog počinjenih kaznenih djela protiv života i tijela. Uz to, osjećaju nesigurnosti doprinosi i strah od izazivanja od strane drugih zatvorenika, kao i vlastitih reakcija na ista, što uvelike utječe na status pojedinca u ustanovi (Radovanović, 1992; prema Ilijić, 2014). Primjerice, neuspješna obrana od napada može dovesti do etiketiranja zatvorenika kao slabića, što može dovesti do daljnje viktimizacije u zatvorskom sustavu u budućnosti. Nažalost, ustanova nikada nije u mogućnosti pružiti potpunu sigurnost zatvorenicima. Prije svega, nemoguće je održavati nadzor i uspostavljati kontrolu nad zatvorenicima kojih ima nekoliko puta više nego samog penalnog osoblja. U krajnjoj liniji, zatvorenici ni ne traže takvu vrstu zaštite, prvenstveno jer znaju da bi drugi zatvorenici to interpretirali kao izdaju (Ilijić, 2014).

Dakle, zatvorski sustav sa svim postojećim ograničenjima i karakteristikama generira niz deprivacija. Svaka od njih očituje se kroz različit intenzitet, ali ono što je sigurno jest da neminovno dolazi do nepovoljnog utjecaja na zatvorenike i tretmanske učinke. Bonta i Gendrau (1990; prema Ilijić 2014) svojim su istraživanjima to i potvrdili kroz isticanje čimbenika poput prenapučenosti, zdravstvenih rizika, kratkoročnih boravaka u samici i smrti osuđenika temeljem dužeg boravka u zatvoru (Ilijić, 2014).

Osim temeljnih deprivacija Sykes (1958, prema Mejovšek, 2002) je naveo i moguće reakcije zatvorenika na njih, pri čemu je istaknuo fizički bijeg, psihološko povlačenje, pobunu i inovaciju. Fizički bijeg, pogotovo iz penalne ustanove visokog stupnja sigurnosti, drastičan je odgovor na deprivacije, ali ujedno i gotovo neizvediv pothvat. Svakako, čak i samo maštanje o bijegu jedan je od načina odvratanja pozornosti od zatvoreničke deprivirane svakodnevnice. S tim u vezi, psihološko povlačenje kao druga moguća reakcija zatvorenika na deprivacije obuhvaća rezignaciju i fantaziranje o prošlosti i budućnosti. Nadalje, neki zatvorenici odlučuju otvoreno iskazati vlastito

nezadovoljstvo te započinju pobune, dok neki zatvorenici ipak odlučuju mirno protestirati pisanjem molbi i žalbi. Bilo kako bilo, navedene reakcije nisu od prevelike pomoći zatvorenicima, barem ne koliko su, primjerice, socijalne zajednice zatvorenika. U tom pogledu, Sykes se usmjerava na težnju zatvorenika ka grupnoj koheziji, potpori, privrženosti i solidarnosti. Jedan od primjera koji sadrži navedene elemente jest zatvorenički kodeks koji je u principu nepisani sustav normi i pravila. Odnosi zatvorenika prema drugim zatvorenicima i osoblju regulirani su zatvoreničkim kodeksom. Taj nepisani sustav normi i pravila u prvi plan izdvaja solidarnost i koheziju zatvorenika. Sykes i Messinger (1960; prema Mejovšek, 2002) izdvojili su glavna načela zatvoreničkog kodeksa: lojalnost zajednici zatvorenika, kontrola emocija, spremnost za pomaganje drugim zatvorenicima, dostojanstvo i integritet ličnosti te suzdržanost prema osoblju.

1. Lojalnost zajednici zatvorenika

Ovim načelom zabranjuje se pružanje bilo kakvih informacija penalnom osoblju o drugim zatvorenicima. Dakle, zatvorenike se potiče na međusobnu zaštitu interesa i suprotstavljanje penalnom osoblju.

2. Kontrola emocija

Kontrola emocija podrazumijeva suzdržavanje od sukoba s drugim zatvorenicima, zbog čega se inzistira na određenoj razini hladnoće i distanciranosti pojedinaca.

3. Spremnost za pomaganje drugim zatvorenicima

Navedeno načelo implicira međusobno dijeljenje materijalnih dobara i pružanje konkretne pomoći u slučajevima nastanka bilo kakvih problema.

4. Dostojanstvo i integritet ličnosti

Najviše se vezuje uz stoički način nošenja sa zatvoreničkim životom i deprivacijama. Ipak, ističe da zatvorenik treba uzvratiti u slučaju napada od strane drugog zatvorenika.

5. Suzdržanost prema osoblju

Navedeno načelo blisko je vezano s načelom lojalnosti zajednici zatvorenika, pri čemu se ističe da penalno osoblje zapravo predstavlja društvo koje je zatvorenike odbacilo. Upravo zbog toga, zatvorenik treba biti suzdržan od ostvarivanja kontakta s osobljem, isto kao i bilo kakvog iskazivanja poštovanja.

Zatvorenički kodeks ima pozitivnih i negativnih aspekata. Pozitivni aspekti izraženi su uz načela lojalnosti i poticanja zatvorenika na međusobno pomaganje, dok se negativni aspekti ogledaju kroz poticanje zatvorenika na neprestani otpor prema penalnom osoblju. Navedeni otpor vezan je uz postavku da je penalno osoblje zapravo predstavnik društva koje je u krajnjoj liniji i odbacilo zatvorenike, čime se dodatno produbljuje prizonizacija zatvorenika (Mejovšek, 2002). Svakako, jedan od razloga nastanka zatvoreničkog kodeksa jesu deprivacije koje zatvorenici proživljavaju tokom boravka u penalnoj ustanovi. Proces prihvaćanja brži je i čvršći, a sama integriranost zatvoreničkog kodeksa je veća što je veći broj, ali isto tako i intenzitet deprivacija (Nikolić i Kron, 2011; prema Ilijić, 2014).

1.4. PSIHOSOCIJALNA KLIMA

Psihosocijalna klima podrazumijeva sveukupnu percepciju međuljudskih odnosa unutar neke ustanove. Osim što je bitna za ugodno osjećanje, bitna je i zbog učinkovitosti aktivnosti unutar ustanove, u ovom slučaju učinka tretmana unutar zatvorskog sustava. Time se zapravo želi istkanuti kako ponašanje pojedinca u određnoj zajednici nije rezultat samo njegove strukture ličnosti već i okoline u kojoj se nalazi (Lewin, 1935; Murray, 1938; Cattell, 1950; Fulgosi, 1997; prema Mejovšek i sur., 2007). Psihosocijalna klima iznimno je važna u kontekstu zatvorskog sustava s obzirom na to da zatvorenici veliki dio vremena provode u penalnoj ustanovi tokom izdržavanja kazne zatvora, pri čemu postojeća klima u određnoj mjeri determinira ponašanja zatvorenika.

U istraživanjima psihosocijalne klime u kaznionicama u Hrvatskoj interakcijski model pokazao se kao prikladan način povezivanja osobina ličnosti zatvorenika i situacija u kaznionici (Ajduković i sur. 1990; prema Mejovšek i sur., 2007).

Interakcionizam ima 4 temeljne postavke (Endler i Magnusson, 1976; prema Mejovšek i sur., 2007):

1. Ponašanje pojedinca određeno je neprestanom povratnom spregom između samog pojedinca i situacije u kojoj se trenutno nalazi.
2. Pojedinac djeluje aktivno i s određenom namjerom u tom interakcijskom procesu.
3. Kognitivni i emocionalni faktori najvažnije su determinante ponašanja na području ličnosti.
4. Psihološko značenje situacije najznačajniji je determinirajući čimbenik u određenoj situaciji.

Subjektivni doživljaj psihosocijalne klime bitan je zbog moguće predikcije ponašanja pojedinca. Isto tako, u skladu s interakcionističkom perspektivom, bitan je i zbog toga što osobine ličnosti pojedinca ostavljaju određeni utjecaj na percepciju okoline pojedinca te u konačnici na samu psihosocijalnu klimu unutar ustanove.

Murray (1935; prema Mejovšek i sur., 2007) unutar teorije ličnosti naglašava važnost situacije u kojoj se nalazi pojedinac. Ističe tezu da je ponašanje pojedinca zapravo rezultat različitih potreba unutar samog pojedinca te pritiska i zahtjeva pripadajuće mu okoline, pri čemu diferencira alfa i beta pritiske. Alfa pritisci odnose se na realne situacije dok beta pritisci proizlaze iz toga kako pojedinac percipira vlastitu okolinu. Time, beta pritisci predstavljaju značajno veći utjecaj na pojedinca. Dakle, uzimajući u obzir interakcionističku perspektivu te alfa i beta pritiske, dolazi se do zaključka kako ličnost pojedinca, određena situacija, međusobni odnosi zatvorenika, kao i zahtjevi penalne ustanove utječu prvenstveno na doživljaj psihosocijalne klime, što onda neminovno utječe i na samo ponašanje zatvorenika.

Psihosocijalna klima može se mjeriti pomoću subjektivnih i objektivnih pokazatelja. Subjektivni pokazatelji podrazumijevaju samoiskazani subjektivni doživljaj pojedinca koji se ispituje putem upitnika, inventara i skala procjene različitih događaja, pravila i postupaka te odnosa unutar penalne ustanove (Ajduković i sur. 1990; prema Mejovšek i sur., 2007). S druge strane, objektivni pokazatelji psihosocijalne klime obuhvaćaju elemente poput sukoba, bilo među zatvorenicima ili pak između zatvorenika i osoblja, pritužbi i prosvjeda zatvorenika i broja sankcija.

Mejovšek i sur. (2007) istraživali su psihosocijalnu klimu unutar 6 kaznionica različitih stupnjeva sigurnosti (Lepoglava, Valtura, Turopolje, Glina, Požega, Lipovica) u Republici Hrvatskoj. Prilikom faktorske analize psihosocijalne klime istaknula su se 4 temeljna čimbenika: funkcioniranje ustanove, odnos osoblja prema zatvorenicima, stav prema pravosudnom sustavu te prenapučenost. Rezultati su pokazali da zatvorenici s izraženijim simptomima psihoticizma i/ili

sklonošću ovisnosti procjenjuju funkcioniranje ustanove i odnos osoblja prema zatvorenicima lošijim te prenapučenost ustanove većom. Nadalje, zatvorenici koji su postizali više rezultate na skali kriminaliteta i/ili skali neuroticizma procjenjivali su odnos osoblja prema zatvorenicima negativnijim. S druge strane, zatvorenici skloniji disimilaciji isticali su funkcioniranje ustanove i odnos osoblja prema zatvorenicima pozitivnijim, a prenapučenost manjom. Temeljem navedenih rezultata dolazi se do zaključka kako se patološki simptomi ličnosti zatvorenika povezuju s negativnijom percepcijom psihosocijalne klime.

Prema Clarku (2018; Calles-Rubiales i Ibáñez del Prado, 2020), kolektivna percepcija psihosocijalne klime unutar ustanove određuje šanse za pojavu nasilja, agresivnosti i prijestupa među zatvorenicima, pri čemu se nizak stupanj sigurnosti i slaba kohezija među zatvorenicima povezuju s većom sklonošću za nasilje i agresivnost te naposljetku i prijestupa. Isto tako, ističe se i nepovoljan disfunkcionalan utjecaj zatvorenika s poteškoćama na području mentalnog zdravlja i patološkim ponašanjem na cjelokupnu psihosocijalnu klimu ustanove. Naime, radi se o tome da su takvi pojedinci vrlo često emocionalno i kognitivno nestabilni, teško se nose sa stresom i frustracijama te teško prilagođavaju novoj okolini. Time, takvi zatvorenici doprinose stvaranju negativne i napete klime, što u prvom redu osjećaju oni sami, a onda i sve osobe s kojima su u kontaktu. Također, Clark se osvrće i na negativan utjecaj mentalnih bolesti u slučajevima sankcioniranja zatvorenika. Vjerojatnije je da će takvi pojedinci biti izdvojeni od grupe, pogotovo u samicu, što samo dodatno otežava i pogoršava njihovu sposobnost prilagodbe, kao i njihove socijalne vještine. Dakle, kao što je već prije navedeno, penalne ustanove u kojima međusobno koegzistira heterotipna populacija obilježene su brojnim restrikcijama i deprivacijama. Takvi uvjeti značajno otežavaju intrapersonalne i interpersonalne procese, što vrlo često može biti primarni izvor tenzija koji dovode do narušavanja psihosocijalne klime pojedine ustanove (Clark 2018; prema Calles-Rubiales i Ibáñez del Prado, 2020).

II. VIKTIMIZACIJA U ZATVORSKOM SUSTAVU

2.1. NASILJE U ZATVORSKOM SUSTAVU

Mejovšek (2002) razlikuje individualno i kolektivno nasilje unutar penalnih ustanova, pri čemu se individualno odnosi na međusobne napade zatvorenika i napade na zatvorsko osoblje, dok kolektivno nasilje poprima šire razmjere i uključuje grupne napade koji mogu prerasti u pobune. Ukoliko se uzima u obzir vrsta odnosa između zlostavljača i žrtve, nasilje može ići u 2 smjera: horizontalno i vertikalno. Horizontalno nasilje odnosi se na nasilje među zatvorenicima, dok se vertikalno nasilje odnosi na nasilje osoblja prema zatvorenicima i nasilje zatvorenika prema osoblju. Nadalje, kriterij vrste nasilja diferencira fizičko nasilje koje može biti interpersonalno i intrapersonalno (samoubojstvo, samoozljeđivanje) te seksualno nasilje (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010).

Rajić (2017) proširuje postojeće kategorizacije te dijeli nasilje prema broju počinitelja, vrsti i smjeru. Prema broju počinitelja nasilje može biti individualno, grupno i kolektivno, a prema vrsti može biti psihičko, fizičko i seksualno. Što se tiče smjera, zatvorenik može nasilje usmjeriti prema samome sebi ili prema drugom zatvoreniku odnosno zatvorenicima, a isto tako i prema osoblju ili pak osoblje može usmjeriti nasilje prema zatvoreniku odnosno zatvorenicima. Govoreći o nasilju, u obzir se uzima i komponenta motivacije, pri čemu se razlikuje instrumentalno i ekspresivno nasilje. Instrumentalno nasilje racionalno je te je usmjereno ka postizanju specifičnog cilja. S druge strane, ekspresivno nasilje odnosi se na otpuštanje napetosti napadom na drugu osobu. Obje vrste nasilja prisutne su u penalnim ustanovama, s time da često dolazi do njihovog miješanja (Bowker, 1983; prema Rajić, 2017).

Seksualno nasilje značajan je oblik nasilja unutar penalnih ustanova, što potvrđuje i donošenje posebnih zakonskih akata vezanih uz tu problematiku. Kao jedan od primjera može se izdvojiti Zakon o eliminaciji zatvorskog silovanja (The Prison Rape Elimination Act) iz 2003. godine koji je donesen u Sjedinjenim Američkim Državama, a ima primjenu i na državne i na privatne ustanove i prostore. Silovanja inače, a pogotovo u zatvorskom sustavu, obilježena su velikom tamnom brojkom. S jedne strane, zatvorenici ne prijavljuju takve slučajeve zbog srama i straha od osвете, a s druge strane zbog moguće neadekvatne ili pogrešne interpretacije i reakcije penalnog osoblja (Moster i Jeglic, 2009; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). Postavlja se pitanje zašto uopće dolazi do ovakve vrste viktimizacije u zatvorskom sustavu, na što mnogi stručnjaci ističu

kako seksualna deprivacija nije primarni razlog. Naime, postoji mogućnost da se seksualna viktimizacija u zatvorskom sustavu koristi kao način stjecanja moći i kontrole, što su zatvorenici izgubili boravkom u penalnoj ustanovi. Dakle, zbog postojećih deprivacija zatvorenici osjećaju potrebu za samopotvrđivanjem, kao i za kontrolom, što odlučuju ostvariti putem seksualne viktimizacije u zatvorskom sustavu (Jones i Pratt, 2008; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010).

2.2. STATISTIKA

Tamna brojka incidencije viktimizacije unutar zatvorskog sustava još je veća u usporedbi s generalnom populacijom. Jedan od primarnih razloga za tako veliku tamnu brojku svakako je sveprisutan strah od osвете. Time, postojeći službeni podaci o viktimizaciji u zatvorskom sustavu zapravo obuhvaćaju samo one najkritičnije situacije koje su zahtjevale adekvatnu zdravstvenu pomoć, ali isto tako i konkretnu reakciju prijave od strane same penalne ustanove. Upravo zbog toga stvarni opseg viktimizacije u zatvorskom sustavu procjenjuje se najčešće anketiranjem, kako zatvorenika tako i osoblja. Ipak, treba uzeti u obzir kako zatvorenici ne vjeruju u potpunu anonimnost anketa zbog čega nikad ne daju potpuno iskrene i transparentne odgovore. Camp i sur. (2002; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) gledajući valjanost i pouzdanost podataka daju prednost podacima dobivenim od strane zatvorenika kada je u pitanju mjerenje zatvorskih uvjeta. Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2014; prema Vuletić, 2020) navodi kako je 25% zatvorenika žrtva nasilja svake godine. Što se tiče seksualnog nasilja, ističe se postotak od 5%, pri čemu 2% otpada na silovanja. Nasilje kao takvo u najvećoj je mjeri prisutno na odjelima visokog stupnja sigurnosti, čak i unatoč postavljenim mjerama protiv nasilja. Izvješće iz Australije za 2015. godinu govori o tome da je 8% zatvorenika pri otpustu izvijestilo da su tijekom boravka u zatvoru doživjeli fizički napad od strane drugog zatvorenika. Fizičko nasilje od strane drugih zatvorenika najčešće su doživljavali mladi zatvorenici u dobi od 18 do 24 godine (14%) (Australian Institute of Health and Welfare, 2015; prema Rajić, 2017).

2.3. KORELATI VIKTIMIZACIJE U ZATVORSKOM SUSTAVU

2.3.1. Spol

Spol sa svojim specifičnostima dovodi i do diferenciranja tijekom izdržavanja kazne zatvora, pri čemu Gibbens (1981; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) ističe kako se razlike pojavljuju primarno u načinu organizacije odnosa. Tako se žene povezuju temeljem uloga iz obiteljskog života, a muškarci temeljem čvrstine, okrutnosti i dominacije. Istraživanje spolnih razlika u penalnim ustanovama koje su proveli Wollf i Shi (2006; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) pokazalo je da je jedna trećina zatvorenika i jedna četvrtina zatvorenica doživjela fizičku viktimizaciju u zatvorskom sustavu u razdoblju od 6 mjeseci, pri čemu je najčešći oblik za obje skupine bila krađa. Što se tiče učestalosti, kod žena je nakon krađe slijedilo šamaranje, udarac rukom, nogom ili ugriz te prijetnja fizičkim nasiljem. U usporedbi sa zatvorenicima, zatvorenice su češće prijavljivale viktimizacije u zatvorskom sustavu, a vjerojatnost prijavljivanja je kod obje skupine rasla s ozbiljnošću fizičkih povreda. Istraživanja su pokazala postojanje povezanosti između prijašnjih iskustava viktimizacije u zatvorskom i nadolezeće reviktimizacije. U tom pogledu, povezanost se odnosi na spektar problema cjelokupnog mentalnog i fizičkog zdravlja (Wyatt i sur., 1992; prema Dirks, 2004). Kao jedan od primjera, ističu se žene u zatvorima koje se nose s brojnim posljedicama ranih traumatskih iskustava i seksualne viktimizacije u zatvorskom sustavu, između ostalog i s PTSP-om. Kupers (2001; prema Dirks, 2004) u vezi s tim naglašava da se rizik za razvoj depresije, anksioznosti i PTSP-a može dalje produbiti u slučajevima fizičkog i seksualnog zlostavljanja, ali isto tako i manjka privatnosti i osvete od strane drugih zatvorenica. Faith (1993; prema Dirks, 2004) i Moss (1998; prema Dirks, 2004) ističu problem institucionaliziranih napada od strane penalnog osoblja, što podrazumijeva seksualno uznemiravanje, seksualno zlostavljanje, seksualne napade i ugrožavanje privatnosti. Navedeni problem prolazi nezapaženo kroz sferu obaveznog pretraživanja u ime sigurnosti, čime posljedično ima razarujući učinak na cjelokupno zdravlje zatvorenica. Uz sigurnosno pretraživanje, Girshick (1999; prema Dirks, 2004) navodi i štetan učinak invazivnih pretraga, čitanja pisama i nerazmjerna dinamike kontrole i moći na daljnju reviktimizaciju u zatvorskom sustavu. Nerazmjerna dinamika kontrole i moći temelji se na diferencijaciji penalnog osoblja i zatvorenica, tj. na diferencijaciji između onih koji imaju moć i onih koji nemaju. Kao rezultat toga, zatvorenice stječu dojam da

nemaju autonomiju nad vlastitim tijelima niti životima, čime se sve više produbljuju osjećaji bespomoćnosti koji dovode do daljnje reviktimizacije u zatvorskom sustavu.

Browne, Miller i Maguin (1999; prema Dirks, 2004) proveli su istraživanje nad zatvorenima u zatvoru maksimalne sigurnosti u New Yorku prilikom čega su došli do značajno velikih brojki viktimizacije tokom života. Naime, 75% zatvorenica bilo je žrtvom fizičkog zlostavljanja od strane intimnog partnera u odrasloj dobi, a 70% njih i od strane skrbnika tokom adolescencije. Također, 77% njih doživjelo je bar neku razinu viktimizaciju tokom života, pri čemu je 60% istaknulo seksualno zlostavljanje u djetinjstvu i adolescenciji. Girshick (1999, prema Dirks, 2004) je u svom istraživanju došao do još većih brojki, gdje je 90% njih bilo viktimizirano u odrasloj dobi, a preko 43% bilo žrtvom seksualnog nasilja. U istraživanju Singer i sur. (1995; prema Dirks, 2004) 81% zatvorenica doživjelo je iskustvo seksualne viktimizacije, pri čemu je 68% bilo žrtvom silovanja, a 48% njih seksualnog zlostavljanja prije punoljetnosti. Također, u navedenom uzorku gotovo polovica zatvorenica bila je trenutno na odsluženju kazne zatvora zbog prostitucije. Bloom, Chesney i Owen (1994; prema Dirks, 2004) u istraživanju zatvorenica u kalifornijskim penalnim ustanovama došli su do nešto manjih brojki viktimizacije tokom života. Naime, 31% njih bilo je žrtvom seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, a 23% tokom odrasle dobi.

2.3.2. LGBTQ

Transrodne žene u povećanom su riziku za seksualnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu unutar penalnih ustanova u kojima su smješteni isključivo muškarci. Prema statistikama američkog pravosuđa otkriveno je da je u 2018. godini više od jedne trećine transrodnih osoba bilo seksualno viktimizirano u zatvorskom sustavu, što je značajno više u usporedbi sa postotkom seksualne viktimizacije u zatvorskom sustavu opće zatvorske populacije (4%) (Beck i sur., 2013; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019). Jennes i sur. (2007; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019) došli su do rezultata koji govore da su seksualni napadi 13 puta prevalentniji među transrodnim ženama u penalnim ustanovama za muškarce nego za iste te muškarce u istim tim ustanovama. Osim već spomenutih deprivacija koje svaki zatvorenik proživljava služeći zatvorsku kaznu, transrodne žene unutar penalnih ustanova za muškarce imaju i dodatne izazove. Prije svega, radi se o binarnosti roda i spola, temeljem čega transrodne žene nisu priznate kao žene (Sumner i Sexton, 2016; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019). Na to se nadovezuje problem spolne segregacije u zatvorskom sustavu koji se ogleda u penalnim ustanovama za muškarce i penalnim ustanovama za žene, pri

čemu se klasifikacija bazira isključivo na genitalijama (Sumner i Jennes, 2014; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019). Prema Donaldsonu (2001; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019) seks unutar penalnih ustanova utemeljen je isključivo na moći i kontroli, što rezultira i brojnim seksualnim viktimizacijama u zatvorskom sustavu. Penalne ustanove za muškarce obilježene su kao hipermaskulina okruženja u kojima su heteronormativnost i fizička agresivnost ključna obilježja. Time, ne ostavlja se previše prostora za išta što odstupa od postojećih normi, pogotovo ne rodnog nekonformizma (Mogul i sur., 2011; Kunzel, 2008; Oparah, 2012; prema Jennes, Sexton i Sumner, 2019). Jennes, Sexton i Sumner (2019) proveli su istraživanje nad 315 transrodnih žena u penalnim u 27 penalnih ustanova za muškarce u Kaliforniji. Rezultati su pokazali da je velika većina (80.3%) transrodnih žena bila fizički viktimizirana u zatvorskom sustavu tokom povijesti boravka u penalnim ustanovama općenito, a nešto više od 20% njih (22.5%) tokom boravka u trenutnoj jedinici. Velike su i brojke seksualne viktimizacije u zatvorskom sustavu, s obzirom na to da je gotovo 70% (69.4%) izjavilo da su bile prisiljene na seksualne odnose, pri čemu je za 34.6% to vrijedilo za trenutni smještaj. Uz to, ispitanice su istaknule i problem verbalnog uznemiravanja. Problematike pristanka i želje seksualnih odnosa unutar ustanova dotiče se i generalnog problema patrijarhata, rodne binarnosti i spolnih kategorija, što se odražava kroz spolno segregirane, maskuline i deprivacijke karakteristike zatvorskog sustava.

Penalno osoblje na viktimizaciju u zatvorskom sustavu LGBTQ osoba unutar penalnih ustanova reagira njihovim odvajanjem od ostalih zatvorenika. Iako se takva praksa naziva “*protective custody*”, boravak u samici zapravo djeluje tako da kažnjava LGBTQ osobe zbog njihovih karakteristika. Prema podacima američkog ministarstva pravosuđa, homoseksualni i biseksualni zatvorenici imaju veću šansu (28%) za odvajanjem i odlaskom u samicu u usporedbi s heteroseksualnim zatvorenicima (18%). Odvajanje i boravak u samici mogu predstavljati značajna traumatska iskustva uzimajući u obzir da se radi o maloj prostoriji s jako malom ili pak nikakvom ljudskom interakcijom tokom cijelog dana. To posebice vrijedi za mlađe osobe, one s postojećim problemima mentalnog zdravlja i kognitivnim poteškoćama, čime se dodatno produbljuju psihološka oštećenja. Standardi koje propisuje Zakon o eliminaciji zatvorskog silovanja (The Prison Rape Elimination Act) naglašavaju individualnu procjenu transrodnih zatvorenika, pogotovo uzimajući u obzir cjelokupno zdravlje i sigurnost, kao i mišljenje samog zatvorenika (National Center for Transgender Equality, 2018).

2.3.3. Dob

Worthley (2002; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) ističe kako postoji inverzna povezanost između dobi i nasilnog ponašanja, u smislu da se zatvorenici starije dobi manje nasilno ponašaju. Za razliku od starijih zatvorenika, oni mlađe dobi više su uvjereni da je zatvor nasilno mjesto, zbog čega i na kraju iskazuju veći strah od potencijalne viktimizacije u zatvorskom sustavu. Cunningham i Sorensen (2007; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) proveli su istraživanje nad 24 514 zatvorenika u Floridi temeljem kojeg se, između ostalog, mlađa dob pokazala kao jedan od prediktora nasilnog ponašanja. U kontekstu Hrvatske, Kovčo Vukadin i sur. (2008; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) istraživali su stavove zatvorenika prema nasilju u zatvoru na uzorku od 295 punoljetnih zatvorenika iz 5 kaznionica i 4 zatvora. Rezultati su pokazali da skupina koja rjeđe smatra nasilje kao neizbježno sredstvo u zatvoru jest ona najmlađa skupina zatvorenika (18 do 21 godina), uz onu najstariju (51 godina i više). Također, pokazalo se da je starija dob više povezana s vjerovanjem da su slabići u zatvoru oni pojedinci koji koriste nasilje.

Mlađi zatvorenici, kao i oni koji izgledaju mlađe u većem su riziku za viktimizaciju u zatvorskom sustavu, pri čemu se kao najrizičnije razdoblje ističe ono od 18. do 30. godine života (Fagan, Wennerstrom i Miller, 1996; prema Swales, 2008). Isto tako, mlađa dob se pokazuje i kao jedan od čimbenika povezan s rizikom za seksualni napad. Naime, prosječna dob žrtava silovanja je između 21 i 23 godine, pri čemu penalne ustanove s mlađim zatvorenicima imaju veće stope silovanja od onih ustanova sa starijim zatvorenicima. Kao moguće objašnjenje za takvu statistiku navodi se neiskustvo mlađih zatvorenika vezanih uz neformalna pravila u ustanovi (Man i Cronan, 2001; prema Swales, 2008).

Također, mlađi zatvorenici zbog iznimnog straha i stresa mogu ispoljavati agresivnije ponašanje, dovodeći se pri tom u veći rizik za potencijalnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu (MacKenzie, 1987; prema Listwan i sur., 2014). Listwan i sur. (2014) proveli su istraživanje nad više od 1600 pojedinaca koji su netom izašli iz zatvora u Ohio-u (Ohio Department of Rehabilitation and Corrections) te potom bili smješteni u kuće na pola puta (eng. *halfway houses*). Rezultati su pokazali kako su uz zatvorenike s mentalnim bolestima, upravo zatvorenici mlađe dobi imali više iskustava viktimizacije u zatvorskom sustavu za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, primarno zbog njihove sklonosti upuštanja u visoko rizična ponašanja.

2.3.4. Vrsta ustanove

Vrsta ustanove podrazumijeva ne samo režim ustanove u smislu stupnja sigurnosti, već i samu veličinu ustanove. U kontekstu Sjedinjenih Američkih Država, penalne ustanove maksimalnog stupnja sigurnosti, tzv “supermax” zatvori imaju dvostruki učinak zatvaranja. Osim izolacije zatvorenika od cjelokupnog društva, dolazi i do izolacije najopasnijih zatvorenika od ostalih zatvorenika i osoblja (Kurki i Morris, 2001; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). Briggs i sur. (2003; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) proveli su istraživanje razine nasilja u 3 zatvorska sistema te učinak supermax zatvora, temeljeg čega su došli do rezultata da supermax zatvori ipak ne dovode do smanjenja nasilja. Nadalje, Wolff i sur. (2007; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) istraživanjem stope fizičke viktimizacije u zatvorskom sustavu pokazali su kako male i srednje ustanove imaju iznadprosječne stope nasilja između zatvorenika. Istovremeno, pokazalo se kako velike ustanove imaju ispodprosječne stope nasilja među zatvorenicima, ali da su incidenti češće uključivali prijetnju ili korištenje oružja. S druge strane, Morris i sur. (2012; prema Wooldredge i Steiner, 2014) došli su do saznanja kako je stopa prijestupa zatvorenika viša u onim penalnim ustanovama sa značajnijim fizičkim ograničenjima, tj. u onim penalnim ustanovama s većim brojem zatvorenika koji zahtjevaju višu razinu sigurnosti. Dakle, autori ističu da već spomenuto izoliranje najopasnijih zatvorenika unutar jedne ustanove dovodi do porasta potencijalnoj viktimizaciji u zatvorskom sustavu upravo zbog veće koncentracije opasnijih zatvorenika na jednome mjestu.

2.3.5. Vrsta kaznenog djela

Počinitelji seksualnih delikata

U istraživanju koje su proveli Ricciardelli i Moir (2013; prema Van den Berg i sur., 2018) počinitelji seksualnih delikata istaknuli su kako se osjećaju nesigurno u penalnim ustanovama u kojima borave s drugim zatvorenicima. Prije svega, njihova nesigurnost rezultat je brojnih viktimizacija u zatvorskom sustavu od strane drugih zatvorenika, što je naposljetku praćeno neprestanim osjećajem ugroženosti. Upravo zbog vlastite sigurnosti, veliki broj seksualnih prijestupnika odslužuje kaznu zatvora ili u izolaciji ili u samici (Blagden i Pemberton, 2010; prema

Van den Berg, 2018). Osim drugih zatvorenika, literatura navodi da negativne stavove prema seksualnim prijestupnicima iskazuju i pravosudna policija, policijski službenici te psiholozi, pri čemu se najviše ističu pravosudni policajci (Higgins i Ireland, 2009; Hogue, 1993; Ricciardelli i Moir, 2013; prema Van den Berg, 2018). Isto tako, stručnjaci koji rade sa seksualnim prijestupnicima navode kako su podvojeni po pitanju profesionalne uloge i vlastitih osjećaja obilježenih stereotipima i stigmatizacijom prema navedenoj skupini (Lea, Auburn i Kibblewhite, 1999; prema Van der Berg, 2018). Hogue (1993; prema Van den Berg, 2018) je došao do zanimljive spoznaje vezane uz rad pravosudnih policajaca sa seksualnim prijestupnicima. Naime, ispostavilo se kako oni pravosudni policajci koji ne rade sa seksualnim prijestupnicima imaju negativnije stavove u usporedbi s kolegama koji su u kontaktu s navedenom skupinom. Dakle, stigmatizacija igra veliku ulogu u stvaranju mišljenja pojedinaca koji nisu ni u kakvom kontaktu sa seksualnim prijestupnicima. Van den Berg i sur. (2018) proveli su istraživanje o socijalnoj izolaciji seksualnih prijestupnika u danskom zatvorskom sustavu, pri čemu su se vodili s 3 indikatora: 1) percepcija odnosa s pravosudnim policajcima, 2) percepcija odnosa s drugim zatvorenicima, 3) osjećaji usamljenosti. Rezultati su pokazali da seksualni prijestupnici u usporedbi sa zatvorenicima drugih počinjenih kaznenih djela negativnije percipiraju podršku i odnose s pravosudnom policijom, kao i odnose s drugim zatvorenicima, što je u skladu s prijašnjim istraživanjima. Osim stigmatizacije, literatura navodi i problem ograničenih socijalnih vještina seksualnih prijestupnika, prije svega zbog socijalnih deficita iz djetinjstva (Marshall, 2010; Baker i sur., 2006; Bumby i Hansen, 1997; Marshall, 2010; Seidman i sur., 1994; prema Van den Berg, 2018). Kao jedan od socijalnih deficita navodi se slaba i kvalitetna privrženost koja ograničava seksualne prijestupnike u interakciji s drugima, kao i sveukupnom stvaranju odnosa. (Blake i Gannon, 2011; Marshall, 2010; prema Van den Berg i sur., 2018) Kako bi izbjegli stigmatizaciju i potencijalnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu, seksualni prijestupnici pokušavaju sakriti vlastiti identitet glumeći da su počinitelji nekih drugih kaznenih djela (Schwaebe 2005; Tan i Grace 2008; prema Van den Berg, 2018). Strah od otkrivanja i mogućih posljedica koje slijede povodom toga znaju se koristiti kao način socijalne kontrole, čime se seksualni prijestupnici u krajnjoj liniji i priklanjaju. Ricciardelli i Spencer (2014) u polu-strukturiranim intervjuima istraživali su iskustva 59 kanadskih seksualnih prijestupnika koji su ostvarili pravo uvjetnog

otpusta. Ispitanici su istaknuli da se njihovo prvo iskustvo služenja zatvorske kazne većinom odvijalo oko pokušaja skrivanja identiteta od ostalih zatvorenika, pri čemu su se koristili s dvjema tehnikama: *gender performance* i *viable story*. *Gender performance* podrazumijeva izbjegavanje izgleda i ponašanja stereotipičnog seksualnog prijestupnika, pri čemu većina vizualizira seksualnog prijestupnika kao nekog srednjovječnog bijelca koji nosi naočale za vid i nema nikakvih tetovaža. Stoga, seksualni prijestupnici nastoje ostvariti muževniji i opasniji izgled, sličan supkulturi *biker-a* i *gangster-a*. Drugi način, *viable story*, odnosi se na stvaranje lažnih priča o vlastitoj kriminalnoj prošlosti seksualnih prijestupnika. Seksualni prijestupnici pri tom nastoje stvoriti što kompliciraniju i zbunjujuću priču koja je u skladu s heteronormativnim vrijednostima zatvorskog sustava. Iako bi pravosudni policajci trebali štititi sigurnost svih zatvorenika, jedan dio njih odlučuje se na manipuliranje seksualnih prijestupnika kroz brojne ucjene i prijetnje o razotkrivanju njihovih identiteta. Pravosudni policajci koriste dvije tehnike razotkrivanja: indirektno razotkrivanje te direktno razotkrivanje. Indirektno razotkrivanje odnosi se na klevetanje koje suptilno i indirektno otkriva prirodu kaznenog djela pojedinog seksualnog prijestupnika. U tom smislu, policajci dobacuju komentare poput toga da neki zatvorenik voli malu djecu ili se pak nasilno ubacuje ženama jer inače nema uspjeha s njima. Tako se zatvorenici klasificiraju kao nekompetentni i jadni, što dovodi do naglašavanja maskuline inferiornosti pojedinog zatvorenika unutar heteronormativnog okruženja zatvorskog sustava. Naravno, sve se ovo odvija u blizini drugih zatvorenika, čime se nastoji potaknuti neprijateljstvo i mržnja prema seksualnim prijestupnicima. Pravosudni policajci svjesni su ranjivosti seksualnih prijestupnika unutar zatvorskog sustava upravo zbog čega je nastoje iskoristiti lažnim prijetnjama kako bi ih izmanipulirali. Dakle, pravosudni policajci time zapravo odlučuju o samom životu pojedinog seksualnog prijestupnika. Druga tehnika jest direktno razotkrivanje, što označava informiranje ostalih zatvorenika o konkretnom počinjenom kaznenom djelu pojedinog seksualnog prijestupnika. Pravosudni policajci upuštaju se u razgovore s drugim zatvorenicima o određenim seksualnim prijestupnicima i njihovim kaznenim djelima, a neki od njih čak i daju njihovu zatvorsku dokumentaciju na uvid.

2.4. MODELI OBJAŠNJENJA

2.4.1. Importacijski model

Prema importacijskom modelu Irwina i Cresseyja (1962; Dhimi, Ayton i Lowenstein, 2007; prema Rajić, 2017) do nasilja, a tako i viktimizacije u zatvorskom sustavu, u penalnim ustanovama dolazi zbog osobnih obilježja, vrijednosti i normi zatvorenika. Dakle, temeljem individualnih obilježja, socijalizacije te prethodnih iskustva koje su zatvorenici stekli prije dolaska u penalnu ustanovu određeno je ponašanje istih tih zatvorenika u penalnoj ustanovi. Kao neki od čimbenika koji se povezuju sa nasiljem unutar penalnih ustanova mogu se izdvojiti: raniji boravak u zatvoru, kriminalna povijest, društvena izolacija, niža školska sprema, niža dob, zlouporaba droga i nizak socio-ekonomski status (Tasca, Griffin i Rodriguez, 2010; Kellar i Wang, 2005; prema Rajić, 2017). Prije svega, navedeni elementi ključni su u određivanju prilagodbe pojedinca na život u penalnoj ustanovi, a potom i u oblikovanju nasilnog ponašanja (Rajić, 2017). Isto tako vrijedi i za viktimiziranost u zatvorskom sustavu, upravo zbog čega se izdvaja pojam ranjivih skupina u penalnim ustanovama, pri čemu se ističu fizički, psihički i socijalni čimbenici. Primjerice, manja građa, prisutnost mentalnih bolesti ili pak nepovezanost s nekom od bandi unutar ustanove (Listwan i sur., 2014). Što se tiče same ranjivosti, razlikuju se 2 pojma vezana uz žrtvu: *target vulnerability* te *target antagonism*. Prema Cohenu i Felsonu (1979; Steiner i sur., 2017), *target vulnerability* podrazumijeva potencijalne žrtve i njihov rizik za viktimizacijom u zatvorskom sustavu ovisno o tome kakve koristi imaju od toga drugi motivirani zatvorenici. Nadovezujući se na to, Garofalo (1986; Steiner i sur., 2017) ističe da upravo oni pojedinci koji se percipiraju kao ranjiviji za viktimizaciju poduzimaju više mjera opreza zbog čega na kraju imaju i manje šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu. Ipak, uzimajući u obzir kontekst penalne ustanove, takvi ranjiviji zatvorenici nemaju previše mogućnosti za zaštitu. To pogotovo vrijedi ukoliko imaju negativne stavove prema penalnom osoblju, čime se značajno smanjuje potencijalna pomoć (Liebling, 2004; Sparks, Bottoms i Hay, 1996; Wooldredge i Steiner, 2012; prema Steiner i sur., 2017). *Target antagonism* odnosi se na mogućnost da pojedine individualne karakteristike provociraju i povećavaju rizik od viktimizacije u zatvorskom sustavu (Finkelhor i Asdigian, 1996; prema Steiner i sur., 2017). Jedan od najboljih primjera koji se vezuje uz ovaj pojam jest slučaj viktimizacije seksualnih prijestupnika u zatvorskom sustavu (Irwin, 1980; prema Steiner i sur.,

2017). Isto tako vrijedi i za na nasilne zatvorenike koji dalje potiču nasilje i osvetu (Edgar i O'Donnell, 1998; Wooldredge i Steiner, 2014; prema Steiner i sur., 2017).

2.4.2. Deprivacijski model

S druge strane, deprivacijski model najviše je povezan s karakteristikama penalne ustanove, pri čemu se naglašava utjecaj prizonizacije na pojavu nasilja (Clemmer, 1940/1966; Sykes, 1958/2007; Goffman, 1961; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016; prema Rajić 2017). Dakle, što je više nečije zatvorsko iskustvo povezano uz deprivacije, tim je viša razina patnje kod tog pojedinca koje se nastoje osloboditi udruživanjem u supkulturu utemeljenoj na neprilagođenom ponašanju i viktimiziranju drugih u zatvorskom sustavu (Sykes, 1958/2007; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016; prema Rajić 2017). Međutim, takvom utjecaju mogu se oduprijeti oni zatvorenici koji sudjeluju u radnim programima, temeljem čega se ublažavaju učinci deprivacija, ali isto tako i potiče odgovornost pojedinca (Gover, Perez i Jennings, 2008; Rajić, 2017). Kao što je već navedeno, deprivacijski model temelji na okolinskim čimbenicima unutar penalne ustanove. Isti ti čimbenici mogu se promijeniti tokom vremena, u većoj ili manjoj mjeri, promijeniti na bolje, čime se ostavlja mogućnost za prevenciju i reguliranje nasilja u penalnim ustanovama (Rajić, 2017). Sykes (1958; prema Steiner i sur., 2017) je temeljem prioritiziranih potreba i nemogućnosti ispunjavanja istih zbog okolinskih čimbenika izdvojio 3 tipa zatvorenika i njihovih reakcija: gorile, vukove i *punk-ove*. Gorile je okarakterizirao kao one zatvorenike koji zadovoljavaju vlastite potrebe pri tom ugrožavajući druge zatvorenike, vukove kao one koji agresivno iskorištavaju slabije zatvorenike za vlastito seksualno zadovoljstvo, a *punk-ove* kao zatvorenike koji su učestalo viktimizirani u zatvorskom sustavu od strane agresivnih zatvorenika (Sykes, 1958; Sykes i Messinger, 1960; prema Steiner i sur., 2017). Ipak, značaj deprivacijskog modela u neku ruku se smanjio, pogotovo uzimajući u obzir utjecaj borbe za prava zatvorenika te razvoj otvorenijih odjela penalnih ustanova (Irwin, 1980; Jacobs, 1977, 1980; prema Steiner i sur., 2017).

2.4.3. Situacijski model

Situacijski model oslanja se na teoriju racionalnog izbora prema kojoj počinitelji procjenjuju i važu dobiti i štete pojedinog kaznenog djela nakon čega na osnovi dobivenih rezultata odlučuju i djelovati. Poanta je da se nečije ponašanje, između ostalog i ono nasilno, može razumjeti samo u

kontekstu interakcije karakteristika tog pojedinca i karakteristika njegovog okruženja tj. situacije. Time, kako bi se spriječilo nasilno ili drugo neprilagođeno ponašanje, veliku ulogu igraju situacijske tehnike koje su usmjerene na manipuliranje neposrednim okruženjem (Wortley, 2002; prema Rajić, 2017). Wortley je istaknuo dvije vrste utjecaja okruženja (situacije) na ponašanje pojedinca: precipitirajući i regulatorni utjecaji. Precipitirajući utjecaji odnose se na poticaje i očekivanja koji stimuliraju i/ili iniciraju određeno ponašanje, pri čemu se razlikuju poticaji, pritisci, dozvole i provokacije (Wortley, 1997, 1998, 2002; Cornish i Clarke 2003; prema Rajić, 2017). S druge strane, regulatorni utjecaji podrazumijevaju posljedice određenog ponašanja koje se ogledaju kroz nagrade koje osnažuju određeno ponašanje te kazne koje ga gase. Dakle, ponašanje je određeno ne samo osobnim karakteristikama pojedinca već i samom situacijom u kojoj se isti taj pojedinac nalazi (Rajić, 2017). Kao jedan od primjera situacijskih čimbenika koji utječe na nasilno ponašanje pojedinca može se izdvojiti postojanje zaštite nad potencijalnom žrtvom/metom viktimizacije u zatvorskom sustavu. Time, šanse da npr. zatvorenik koji se nalazi na nekom odjelu sa zaštitnim nadzorom bude viktimiziran u zatvorskom sustavu značajno su manje od šansi onog zatvorenika koji se nalazi u općoj populaciji zatvorenika (Wooldredge i Steiner, 2013; prema Steiner i sur., 2017).

2.4.4. Model životnih stilova

Hindelang, Gottfredson i Garofalo (1978; prema Listwan i sur., 2014) objašnjavaju viktimizaciju u zatvorskom sustavu kao rezultat rizičnih životnih stilova koje vode pojedinci. Rizični životni stilovi podrazumijevaju one modalitete ponašanja koji dovode potencijalne žrtve/mete do kontakta s motiviranim prijestupnicima ili pak do kontakta sa zločinom. Takva ponašanja obilježena su odsustvom zaštite penalnog osoblja. Svaki zatvorenik ima specifičnu dnevnu rutinu koja je obilježena većom ili manjom zaštitom od strane penalnog osoblja te samim time i rizikom za viktimizaciju u zatvorskom sustavu (Edgar i O'Donnell, 1998; Wooldredge, 1998; prema Listwan i sur., 2014). Time, ukoliko je zatvorenik većinu vremena uključen u neke od ponuđenih strukturiranih aktivnosti u sklopu kojih je osiguran nadzor penalnog osoblja, smanjuje se rizik od nasilne viktimizacije u zatvorskom sustavu. S druge strane, ista ta uključenost u strukturirane aktivnosti podrazumijeva i boravak van ćelije/spavaonice što može dovesti do potencijalnog narušavanja imovine koja ostaje bez nadzora (Wooldredge, 1998; prema Steiner i sur., 2017).

2.5. ISTRAŽIVANJA VIKTIMIZACIJE U ZATVORSKOM SUSTAVU

2.5.1. Svijet

Wooldredge i Steiner (2014) proveli su istraživanje nad 5 600 zatvorenika iz 46 penalnih ustanova u Ohio i Kentuckyju analizirajući prevalenciju fizičkih napada između zatvorenika te krađe osobnih stvari. Rezultati su pokazali da je u razdoblju od 6 mjeseci 7% zatvorenika bilo žrtvom fizičkog napada te da je 25% zatvorenika bilo pokradeno. Oni zatvorenici koji su bili žrtve fizičkog napada većinom su i sami bili prethodno uključeni u nasilne događaje i krađe tokom prethodnih 6 mjeseci boravka u ustanovi. Ovakvo preklapanje može se objasniti time da su viktimizacije u zatvorskom sustavu rezultat odmazdi, ali isto tako i kriminalnog životnog stila zatvorenika. Svakako, šanse da netko bude pokraden bile su veće za one zatvorenike koji su odsluživali kaznu zatvora zbog imovinskih kaznenih djela, kao i za one koji su se upuštali u nasilje tokom boravka u ustanovi te za zatvorenice.

Steiner i sur. (2017) analizirali su 16 studija viktimizacije u zatvorskom sustav provedenih između 1980. i 2014. godine, fokusirajući se na uzroke i korelate viktimizacije u zatvorskom sustavu. Većina istraživanja primarno su bila vezana uz nasilnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu, s time da je nekoliko njih imalo u fokusu i viktimizaciju imovine u zatvorskom sustavu. Uz to, istraživači su se većinom usmjeravali na prevalenciju, dok je samo manji dio njih istraživao incidenciju viktimizacije u zatvorskom sustavu. Što se tiče rezultata, uzimajući u obzir dob, analizom se ispostavilo kako postoje veće šanse da će mlađi zatvorenici biti nasilno viktimizirani u zatvorskom sustavu u usporedbi sa starijim zatvorenicima. Nadalje, kao još neki od korelata viktimizacije u zatvorskom sustavu izdvojili su se: introvertiranost te čimbenici koji su bili prisutni prije odlaska u zatvor poput zaposlenosti, fizičke viktimiziranosti te seksualne viktimiziranosti. Isto tako, veću razinu viktimizacije u zatvorskom sustavu imale su penalne ustanove s većim brojem zatvorenika, penalne ustanove maksimalnog stupnja sigurnosti, penalne ustanove linearnog arhitektonskog dizajna te one penalne ustanove u kojima su pravosudni policajci percipirali manju razinu poštivanja pravila. Zatvorenici koji su bili smješteni na zatvorenijim odjelima, kao i oni koji su bili više uključeni u rekreacijske aktivnosti, ali i nasilne incidente imali su veće šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu. S druge strane, zatvorenici koji su istaknuli da bi uzvratili

svojim zlostavljačima u slučaju viktimizacije, kao i oni zatvorenici koji su percipirali penalnu ustanovu kao sigurno mjesto imali su manje šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu.

Teasdale i sur. (2015) analizirali su podatke iz ankete Survey of Inmates in State and Federal Correctional Facilities (SISFCF) u kojem je uzorak bio sastavljen od 17 640 zatvorenika iz 326 državnih i federalnih penalnih ustanova. Od sveukupnog broja ispitanika, njih 13.27% bilo je viktimizirano u zatvorskom sustavu tokom njihovog tadašnjeg boravka u penalnoj ustanovi. Što se tiče korelata viktimizacije u zatvorskom sustavu, zatvorenici koji nisu imali (bračnog) partnera ili su pak bili rastavljeni, razvedeni ili su postali udovcem imali su veće šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu. Isto je potvrđeno i za zatvorenike koji su bili osuđeni zbog nasilnih kaznenih djela, kao i za zatvorenike koji su konzumirali alkohol i droge. Što se tiče samih karakteristika ustanove, pokazalo se kako boravak u penalnoj ustanovi s većim brojem multiracionalnih zatvorenika, boravak u penalnoj ustanovi s većim brojem nasilnih zatvorenika te boravak u penalnoj ustanovi s većim brojem pojedinaca koji krše pravila povećava šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu. Također, veće šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu imali su i oni zatvorenici koji su sudjelovali u zatvorskim programima, kao i oni zatvorenici kojima je dijagnosticirana depresija ili poremećaj ličnosti. Uzimajući u obzir rod, pokazalo se kako je povećani rizik za viktimizaciju u zatvorskom sustavu zbog zlouporabe droga bio značajniji za muškarce, isto kao i čimbenik dijagnosticiranog poremećaja ličnosti. S druge strane, prethodni boravak u vojsci za žene je značajno povećao šanse za viktimizaciju u zatvorskom sustavu, dok je za muškarce on bio zaštitni čimbenik.

Rowell-Cunsolo, Harrison i Haile (2014) od travnja do kolovoza 2008. g istraživali su seksualnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu nad pripadnicima crne rase u penalnoj ustanovi maksimalnog stupnja sigurnosti za muškarce u Sjedinjenim Američkim Državama. Sudjelovalo je 134 zatvorenika koji su tada bili u ustanovi minimalno jednu godinu, a od navedenog broja njih 16% bilo je seksualno viktimizirano u zatvorskom sustavu. Postotak zatvorenika koji je znao za seksualnu viktimizaciju u zatvorskom sustavu drugih zatvorenika bio je značajno viši te je iznosio 43%. Uočene su i određene specifičnosti kod onih zatvorenika koji su potvrdili iskustvo seksualne viktimizacije u zatvorskom sustavu. Naime, ispostavilo se kako su u pravilu stariji, odslužuju 6 godina duže kazne te su dvije godine duže unutar ustanove od onih koji nisu bili seksualno viktimizirani u zatvorskom sustavu.

Daquin i Daigle (2017) istraživali su veze između određenih mentalnih poremećaja, psihijatrijskih simptoma te viktimizacije u zatvorskom sustavu. Rezultati su pokazali kako je veći rizik za viktimizacijom u zatvorskom sustavu povezan s depresijom, poremećajem ličnosti, beznađom, paranojom i halucinacijama, isto kao i s primanjem konkretnog tretmana za navedene probleme. Tretman mentalnog zdravlja imao je medijatorski utjecaj između mentalnih poremećaja, simptoma i viktimizacije u zatvorskom sustavu. S druge strane, psihoze su bile negativno povezane s rizikom za viktimizaciju u zatvorskom sustavu.

Jedno od mogućih objašnjenja za ovakve rezultate jest da je navedena skupina u riziku upravo zbog toga što se radi o pojedincima kojima je inače lako manipulirati i koji ne slijede uspostavljene norme unutar ustanove (Pare i Logan, 2011; Schnittker i Bacak, 2015; prema Daquin i Dagle, 2017). Primjerice, neuobičajeno ponašanje i simptomi koje iskazuju zatvorenici s problemima mentalnog zdravlja drugi zatvorenici mogu interpretirati kao provokacije (Pare i Logan, 2011; prema Daquin i Dagle, 2017). Isto tako, upravo zbog problema mentalnog zdravlja moguće je da su psihički i/ili fizički spriječeni u tome da se obrane od viktimizacije u zatvorskom sustavu. Što se tiče rezultata za zatvorenike sa psihozama, moguće je da je njihov rizik za viktimizacijom u zatvorskom sustavu niži upravo zbog toga što su zbog dijagnoze odijeljeni od ostatka zatvorenika (Reiter i Blair, 2015; prema Daquin i Dagle, 2017). Isto tako, moguće je da se ta skupina zatvorenika percipira kao opasnija, temeljem čega se ograničava interakcija s drugim zatvorenicima. Također, tretman mentalnog zdravlja ne mora sam po sebi predstavljati rizičan čimbenik za viktimizaciju u zatvorskom sustavu. Moguće je da oni zatvorenici koji su u tretmanu su upravo oni koji imaju ozbiljniju kliničku sliku, što se nadovezuje na već spomenut problem percepcije i interakcije s drugim zatvorenika.

2.5.2. Hrvatska

Rajić (2017) je proveo istraživanje nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu, konkretno u Kaznionici u Lepoglavi te u Kaznionici u Požegi. Prvi uzorak bio je formiran od 173 zatvorenika iz Kaznionice u Lepoglavi te 47 zatvorenica Kaznionice u Požegi, dok se drugi uzorak zapravo odnosio na stegovne prijestupe, njih 364, temeljem kojih su izrečene stegovne mjere. Rezultati su potvrdili postojanje razlika između zatvorenika i zatvorenika po pitanju obilježja ličnosti, ponašanja i kriminoloških obilježja. Naime, kod zatvorenika su utvrđena nepovoljnija obilježja u

svim navedenim područjima. Kod obilježja ličnosti, najveća razlika uočena je kod agresivnosti koja je više izražena kod zatvorenika, što zapravo znači da su zatvorenici agresivniji od zatvorenica. Nadalje, razlike u ponašajnoj komponenti najizraženije su bile kod sklonosti konzumiranja alkohola, pri čemu su zatvorenici znatno češće iskazivali navedenu sklonost ili su pak razvili alkoholizam. Što se tiče kriminoloških obilježja ispitanika kojima je izrečena stegovna mjera, zatvorenicima su izrečene dulje kazne, rjeđe priznaju počinjenje kaznenog djela te su u većoj mjeri recidivisti u usporedbi sa zatvorenicama. Importacijski model pokazao je prediktivnu vrijednost u objašnjavanju nasilnih prijestupa kod oba roda. S druge strane, deprivacijski model bio je prediktivan samo kod zatvorenica, dok je situacijski model bio prediktivan samo kod zatvorenika. Kod importacijskog modela, broj djece i utvrđena agresivnost pokazale su se kao najznačajnije varijable koje sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika. Dakle, zatvorenici koji češće sudjeluju u nasilnim stegovnim prijestupima su oni s većim brojem djece te oni kod kojih je utvrđena prosječna i iznadprosječna agresivnost. Isto tako, kod situacijskog modela, varijable koje su se pokazale kao značajnije u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika bile su stegovni prijestup počinjen za vrijeme slobodnog vremena te stegovni prijestup počinjen vikendom. Unutar importacijskog te deprivacijskog modela koji su se pokazali kao značajniji za zatvorenice nisu se istaknule nikakve pojedinačne varijable.

Kovčo Vukadin (2014) tijekom 2011. i 2012. godine provela je istraživanje u hrvatskim penalnim ustanovama čime je naposljetku utvrđena incidencija, kao i struktura te korelati nasilnog ponašanja. Uzorak istraživanja obuhvaćao je 3 skupine: zatvorenike, pravosudnu policiju te dr. službenike koji neposredno rade sa zatvorenicima. Zatvorenika je bilo sveukupno 353 (271 zatvorenik, 69 zatvorenica), službenika pravosudne policije 154 (135 službenika, 19 službenica), a ostalih službenika 193 (96 službenika, 97 službenica). Rezultati su pokazali da su zatvorenici najčešće bili verbalno viktimizirani u zatvorskom sustavu. Najveći broj ispitanika, njih 35.5%, bilo je viktimizirano u zatvorskom sustavu vikanjem i verbalnim provokacijama, 33.5% zatvorenika bilo je nazivano pogrđnim imenima, 33.1% izrugivano, 32.7% opsovano, dok je 30.2% doživjelo verbalnu prijetnju. Seksualna viktimizacija pokazala se kao najrjeđa vrsta viktimizacije u zatvorskom sustavu, isto kao i fizička viktimizacija. Što se tiče okolnosti fizičke viktimizacije u zatvorskom sustavu, napad na službenike pravosudne policije najčešći je u hodniku ustanove (12.7%) te u sobama zatvorenika (11.9%). Fizički napad na zatvorenike najčešći je unutar njihovih soba (11.4%), a na ostale službenike u hodniku ustanove (2.5%). Uzimajući u obzir kontekst

fizičke viktimizacije u zatvorskom sustavu, fizički napadi na zatvorenike najčešći su tokom trajanja slobodnih aktivnosti (8.9%) te dnevnog odmora (8.4%), dok je za pravosudne policajce najrizičnije vrijeme interveniranja u slučajevima kada zatvorenici krše kućni red ustanove (11.9%). Za ostale službenike najrizičnije su bile situacije u kojima su zatvorenici odbijali poslušati zapovijed, zatim tokom podjele terapije te razgovora sa zatvorenicima. Najveći broj fizičke viktimizacije u zatvorskom sustavu za zatvorenike i za službenike pravosudne policije dogodio se u vremenu od 12 do 18 sati, a za ostale službenike u vremenu od 6 do 12 sati. S druge strane, u pogledu samoiskaza vlastitog nasilnog ponašanja prema drugim zatvorenicima, također je najzastupljenija verbalna viktimizacija u zatvorskom sustavu. Najviše zatvorenika, njih 23.3%, vikalo je na druge zatvorenike, zatim 22.3% zatvorenika nazivalo druge pogrđnim imenima, dok je 21.2% upućivalo psovke drugim zatvorenicima.

Balent (2008; prema Rajić 2017) 2006. godine na uzorku od 325 zatvorenika iz kaznionice u Glini, Lepoglavi, Lipovici, Požegi, Turopolju i Valturi te zatvora u Rijeci, Splitu, Varaždinu i Zagrebu istraživala je razinu nasilja u penalnim ustanovama, kao i stavove zatvorenika te njihove prijedloge za unaprijeđenje sigurnosti zatvorskih uvjeta. Većina ispitanika bili su zatvorenici muškog spola, njih gotovo 85% (84.6%), u srednjim dvadesetima do srednjih tridesetih godina života (45.8%). Što se tiče kazne zatvora, velikoj većini izrečena je zbog jednog kaznenog djela (90.1%) i to najčešće zbog zlouporabe opojnih droga, krađe i teške krađe, ubojstva i pokušaja ubojstva te razbojništva, čime je više od polovice njih osuđeno do 5 g. zatvora. Preko polovice ispitanih, njih 53.8%, upustilo se u fizički sukob s drugim zatvorenicima tokom izdržavanja kazne zatvora. Velik broj ispitanika, njih 65.7%, bio je napadnut u sukobu, pri čemu je 16.6% njih bilo u ulozi napadača, kao i u ulozi žrtve. Što se tiče stavova o nasilju u penalnim ustanovama, njih 41.6% smatra kako je ono neizbježno. Prijedlozi zatvorenika za poboljšavanje sigurnosti u penalnim ustanovama išli su u nekoliko smjerova. Predloženo je razdvajanje zatvorenika, uzimajući u obzir nasilnost, duljinu kazne i kazneno djela, pri čemu je posebno naglašeno razdvajanje počinitelja seksualnih delikata. Nadalje, predloženo je i unaprijeđivanje sustava nadzora videokamerama te postroživanje stegovnih mjera i proširivanje opsega pogodnosti. I na kraju, vezano za samo penalno osoblje, predloženi su i češći razgovori zatvorenika s njima, kao i edukacija osoblja o strategijama rješavanja sukoba.

III. SAMOUBOJSTVA U ZATVORSKOM SUSTAVU

3.1. SAMOOZLJEĐIVANJE U ZATVORSKOM SUSTAVU

3.1.1. Definicija

Kod pojmova samoozljeđivanje i samoubojstvo ne postoji slaganje vezano za to razlikuju li se temeljem toga ima li pojedinac namjeru oduzeti sebi život ili ne. Naime, kod samoubojstva je ta namjera očita, dok je kod samoozljeđivanja i dalje upitna. Svakako, navedeni problemi blisko su povezani, s obzirom na to da je samoozljeđivanje istaknuto kao jedan od najsnažnijih prediktora pokušaja samoubojstva (Franklin i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Samoozljeđivanje se može odviti na 2 načina: nanošenjem ozljede samome sebi na (kao što se može iščitati i iz naziva) te trovanjem samoga sebe (Windfuhr i Kapur, 2011; prema Scowcroft i sur., 2019). Uz različite načine izdvajaju se i različite namjere samoozljeđivanja, kao i svrhe te posljedično i ishodi. Primjerice, neke osobe mogu imati namjeru ubiti se, dok druge ne; neke osobe se mogu samoozljeđivati kako bi si nanijele bol ili postigle emocionalno olakšanje, temeljem čega na kraju može doći ili do ozljeda ili do smrti. Razgraničavanje definicija između samoozljeđivanja i samoubojstva ponekad se oslanja na prethodne namjere pojedinca koje je same po sebi jako teško u potpunosti razumijeti. Time, dolazi se do problema klasificiranja pojedinih tragičnih incidenata samoozljeđivanja kao samoubojstava. Dakle, neki pojedinac možda je imao namjeru “samo” nanijeti si neku ozljedu, ali je ishod ipak bio drugačiji od očekivanog te je ipak rezultirao smrću. Kao rezultat navedenog problema, u statistiku počinjenih samoubojstava ulaze i slučajevi za koje nije bila jasna namjera pojedinca (Scowcroft i sur., 2019). Tokom devedesetih godina prošlog stoljeća, ranija istraživanja su samoozljeđivanja i samoubojstva konceptualizirala kao ponašajni kontinuum. Sukladno tom gledanju, pokušaju samoubojstva neminovno su prethodili slučajevi samoozljeđivanja kao početni stadiji autodestruktivnog ponašanja (Liebling, 1999; prema Brereton, 2018). S druge strane, današnja perspektiva ide u smjeru toga da se razgraničava samoozljeđivanje od samoubojstva. Unatoč tome što su u oba slučaja česti preklapajući rizični

čimbenici, do njihovog se diferenciranja dolazi temeljem kriterija namjere i psihološke funkcije pojedinog ponašanja (Lohner i Konrad, 2006; prema Brereton, 2018).

3.1.2. Statistika

Za samoozljeđivanje unutar američkih državnih zatvora može se reći da je univerzalna pojava, uzimajući u obzir da je u preko 90% njih prisutan navedeni problem, pri čemu je prosječna prevalencija 2.4% (Smith i Kaminski, 2011). Što se tiče rodni razlika, prevalencija za muškarce kreće se od 2% do 18% (Carli i sur., 2010; Hawton i sur., 2014; Maden i sur., 1994; Smith i Kaminski, 2011; Young, Justice, i Erdberg, 2006; prema Scowcroft i sur., 2019) dok je za žene nešto veća te doseže maksimum od 24% (Scowcroft i sur., 2019).

Engleska i Wales tokom godina bilježe značajan porast zatvorenika koji se samoozljeđuju. Naime, 2004. godine ta brojka je iznosila 264 na 1000 zatvorenika, dok je 2018. godine dostigla broj od 629 na 1000 zatvorenika. Isto kao i kod slučaja SAD-a, na godišnjoj razini daleko veći postotak samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu primjećuje se kod zatvorenica, pri čemu se za zatvorenike procjenjuje okvirno do 6%, dok se za zatvorenice i do 3-4 puta više. Nadalje, veliki rodni nesrazmjer prisutan je i kod učestalosti samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu. Kod zatvorenika je primjećeno da se ponavlja 2 puta kroz godinu, a za žene čak i do 8 puta. Također, značajan je i broj zatvorenika koji su se samoozljeđivali prije počinjenja samoubojstva u zatvorskom sustavu. Primjerice, na 1000 zatvorenika koji su počinili samoubojstvo u zatvorskom sustavu, njih 334 se prethodno samoozljeđivalo, u usporedbi s njih 95 na 1000 zatvorenika koji si nisu nanosili nikakve ozljede (Ryland i sur., 2020). Što se tiče konteksta hrvatskih penalnih ustanova, postotak slučajeva samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu nizak je te se uglavnom kreće oko 1%. Tako je 2018. godine taj postotak iznosio 0.96%, a godinu kasnije 1.00%. Kao neki od razloga za samoozljeđivanje u zatvorskom sustavu najviše su se istaknuli problemi osobne prirode te nezadovoljstvo postupkom u kaznenom tijelu. Također, u usporedbi sa prethodnom godinom, u 2019. godini došlo je do povećanja broja zatvorenika koji je odbijao zatvorsku hranu (Ministarstvo pravosuđa, 2021).

3.1.3. Korelati i objašnjenja

Jeglicet i sur. (2005; prema Winicov, 2019) izdvajaju 4 ključna razloga samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu kod zatvorenika: 1) odgovor na psihotične deluzije i halucinacije, 2) depresija i suicidalne namjere, 3) regulacija emocija te 4) manipuliranje okruženjem. Teško je ispravno razlučiti što je u podlozi samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu, a jedna od velikih zamki može biti automatsko klasificiranje problema kao manipulativnog pokušaja zatvorenika. Ipak, u istraživanju Deana i sur. (2000; prema Winicov, 2019) veliki postotak zatvorenika, njih 66%, koji su priznali korištenje samoozljeđivanjau zatvorskom sustavu kao sredstvo manipulacije za upustili su se u ozbiljna i destruktivna ponašanja.

Literatura kao jedan od najčešćih razloga za samoozljeđivanje zatvorenika u zatvorskom sustavu navodi oslobađanje od neugodnih emocija (Kenning i sur., 2010; Mangnall i Yurkovich, 2010; Power i sur., 2013; Sakelliadis i sur.,2010; prema Scowcroft i sur., 2019). Uz to, navodi se i problem automatskog negativnog potkrepljenja koje je povezano s regulacijom afekata, disocijacijama te kroničnim mentalnim bolestima. Obilježja zatvorenika u neprestanoj su interakciji s penalnim osobljem, kao i s cjelokupnim zatvorskim okruženjem. Takva intreakcija može dovesti do porasta agresivnosti, ali isto tako i to samoozljeđivanja (Daffern i sur., 2010; prema Scowcroft i sur., 2019). Klonsky (2007; prema Scowcroft i sur., 2019) navodi kako je uvijek barem jedan od razloga za samoozljeđivanje u zatvorskom sustavu vezan upravo za regulaciju emocija. Isto tako, ističe kako samoozljeđivanje u zatvorskom sustavu dovodi do kratkoročnih psihofizičkih pogodnosti, čime se može smatrati jednim od načina nošenja sa životom u ustanovi. Rizični čimbenici za samoozljeđivanje mogu se promatrati i kao akutni okidači ili pak kao predispozirajući čimbenici. Neki od primjera akutnih okidača unutar zatvorskog sustava su boravak u penalnoj ustanovi manje od mjesec dana, čekanje za izlazak iz ustanove te samostalan smještaj zatvorenika, dok se kod predispozicija zatvorenika ističu psihijatrijski poremećaji (Ryland i sur., 2020).

Favril i sur. (2020) proveli su metaanalizu rizičnih čimbenika za samoozljeđivanje zatvorenika u zatvorskom sustavu. Prilikom toga analizirano je 35 neovisnih studija iz 20 različitih zemalja kod kojih je sveukupni uzorak od 663 735 ispitanika bio sastavljen od opće populacije zatvorenika koji su se samoozljeđivali tokom izdržavanja kazne zatvora te od eksperimentalne grupe zatvorenika koja se nije samoozljeđivala. Od sveukupnog broja ispitanika, njih 38% se samoozljeđivalo tokom boravka u penalnoj ustanovi. Rezultati su pokazali da je većina identificiranih rizičnih čimbenika

za samoozljeđivanje zatvorenika u zatvorskom sustavu slična onima u općoj populaciji, primjerice naglašene suicidalne ideje, prethodna povijest samoozljeđivanja te psihijatrijski poremećaji. Od psihijatrijskih dijagnoza ističu se depresija i granični poremećaj ličnosti. Isto tako, unatoč tome što nije bio statistički značajan, povećani rizik za samoozljeđivanje istaknuo se kod zatvorenica. Čimbenici zatvorskog okruženja pokazali su snažnu povezanost sa samoozljeđivanjem u zatvorskom sustavu, među kojima se izdvajaju sljedeći: boravak u samici, disciplinska kaznena djela, seksualna ili fizička viktimizacija u zatvorskom sustavu za vrijeme boravka u penalnoj ustanovi te slaba socijalna podrška.

Ryland i sur. (2020) na uzorku od 542 zatvorenika evaluirali su niz demografskih, kliničkih i društvenih rizičnih čimbenika koji su bili identificirani u sklopu drugih istraživanja. Rezultati su pokazali da su najznačajnije poveznice sa samoozljeđivanjem u zatvorskom sustavu unutar prvih 6 mjeseci boravka u penalnoj ustanovi prijašnja iskustva samoozljeđivanja unutar ustanove te trenutne misli o samoozljeđivanju.

3.2. SAMOUBOJSTVA U ZATVORSKOM SUSTAVU

3.2.1. Statistika

Stopa samoubojstava u zatvorskom sustavu u Sjedinjenim Američkim Državama okvirno iznosi 23 smrti na 100 000 zatvorenika, dok je u Norveškoj brojka značajno veća te dostiže 180 smrti na 100 000 zatvorenika (Fazel i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Generalno govoreći, nordijske zemlje uz Francusku imaju značajno veću stopu samoubojstava u zatvorskom sustavu u usporedbi s drugim državama. Jedno od mogućih objašnjenja može biti to da navedene zemlje koriste širu definiciju samoubojstva temeljem čega se posljedično veći broj smrti klasificira kao samoubojstvo. Fazel i sur. (2017; prema Scowcroft i sur., 2019) istraživali su promjene u stopama samoubojstava za 24 zemlje, prilikom čega je uočeno kako su stope samoubojstava u zatvorskom sustavu većinom više od stopa samoubojstava opće populacije u svim zemljama. Ipak, uočene su značajne varijacije kod zemalja po tom pitanju. S jedne strane, izdvaja se primjer Poljske kao zemlje sa sličnim stopama samoubojstava između zatvorske i opće populacije. Nasuprot tome, pojedine zemlje poput Norveške imaju čak i do 14 puta veću stopu samoubojstava u zatvorskom sustavu u usporedbi sa općom populacijom. Kao još jedan primjer velikog nesrazmjera stope

samoubojstava izdvajaju se Engleska i Wales. Naime, u razdoblju 2011. - 2014. godine zabilježena je 6 puta veća stopa samoubojstava zatvorske populacije. Isto kao što je stopa samoubojstava u zatvorskom sustavu veća kod zatvorske populacije, jednako tako vrijedi i za prevalenciju suicidalnih ideacija i pokušaja (Jenkins i sur., 2005; prema Scowcroft, 2019). Naime, u Engleskoj i Walesu pokazalo se kako polovina zatvorenika doživljava suicidalne misli tokom života, pri čemu je to slučaj za 40% zatvorenika i za 55% zatvorenica. S druge strane, u općoj populaciji bilježe se značajno niže brojke gdje 14% muškaraca i 4% žena priznaje iskustvo suicidalnih misli (Jenkins i sur., 2005; prema Scowcroft, 2019). Nadalje, izdvaja se i primjer Belgije, u kojoj 43% zatvorenika iskazuje životnu prevalenciju za suicidalnim ideacijama, a 20% pokuša počiniti samoubojstvo. Nasuprot tome, u općoj populaciji 12% muškaraca potvrđuje postojanje suicidalnih ideacija te 3% pokušaje samoubojstva tokom života (Favril i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Slične brojke pronađene su i u Australiji, gdje je životna prevalencija suicidalnih ideacija za zatvorenika 33.7%, a za pokušaje samoubojstva 20.5%, što je značajno više u usporedbi s općom populacijom gdje 13.3% potvrđuje suicidalne ideacije te 3.2% pokušaje samoubojstva tokom života (Scowcroft i sur., 2019). U Hrvatskoj u 2019. godini broj evidentiranih pokušaja samoubojstava u zatvorskom sustavu iznosio je 19, dok je 2018. zabilježeno njih 12. Što se tiče smrtnih slučajeva, u 2019. godini evidentirano je njih 26, a godinu ranije 18, pri čemu je većinom bilo riječi o zatvorenicima koji su bolovali od teških oblika bolesti i prije ulaska u zatvorski sustav. Također, u 2019. godini došlo je do smanjenja samoubojstva zatvorenika u zatvorskom sustavu s obzirom na to da je zabilježen 1 slučaj, a 2018. godine njih 3 (Ministarstvo pravosuđa, 2021).

3.2.2. Korelati i modeli objašnjenja

Svjetska zdravstvena organizacija (Konrad i sur., 2007; prema Kaster, Martin i Simpson, 2019) izdvojila je 2 klinička profila pojedinaca koji su počinili samoubojstvo u zatvorskom sustavu u penalnim ustanovama: zatvorenici u istražnom zatvoru te zatvorenici s dugotrajnim kaznama zatvora. Zatvorenici u istražnom zatvoru većinom su mladi, nevjenčani pojedinci koji su prvi put uhićeni i to za neka lakša kaznena djela, najčešće vezana uz sredstva ovisnosti. Kod njih je karakteristično razdoblje povišenog rizika kada se približava sudsko ročište, dok najčešće počine samoubojstvo u zatvorskom sustavu za vrijeme rane faze zatvaranja. Drugi klinički profil odnosi se na zatvorenike s dugotrajnim kaznama zatvora. Za razliku od pojedinaca prvog kliničkog profila, pripadnici ove skupine većinom su stariji te osuđeni zbog nasilnijih kaznenih djela, a

samoubojstvo u zatvorskom sustavu počine nakon dužeg vremena u pritvoru. Samoubojstvu u zatvorskom sustavu obično prethode sukobi s drugim pritvorenicima, obitelji ili administracijom ustanove. Isto tako, rizik za počinjenjem samoubojstva u zatvorskom sustavu prati rizike zatvaranja, pri čemu se duže vrijeme u instituciji te doživotne kazne zatvora navode kao najrizičniji čimbenici.

Što se tiče konkretnih čimbenika povezanih uz pojedinca, kao najснаžniji prediktori suicidalnih ideacija i ponašanja pokazali su se sljedeći: povijest mentalnih bolesti, iskustvo viktimizacije, niži socioekonomski status, stresni događaji, osjećaji beznada, prethodna iskustva samoozljeđivanja te pokušaji samoubojstva (Franklin i sur. 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Također, na svjetskoj razini, stope samoubojstva više su kod muškaraca, koji ionako čine većinu sveukupne zatvorske populacije. Istraživanja su pokazala da su zatvorenici većinom nižeg socioekonomskog statusa, da imaju disproporcionalno visoke razine problema mentalnog zdravlja te da su doživjeli nekoliko traumatičnih iskustava (Fazel i Danesh, 2002; Marzano i sur, 2016; Towl i Crighton, 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Nadovezujući se na probleme mentalnog zdravlja, veliki broj zatvorenika koji su počinili samoubojstvo u zatvorskom sustavu imali su dijagnozu poremećaja ličnosti i graničnog poremećaja ličnosti. Za granični poremećaj ličnosti karakteristična je afektivna nestabilnost, disocijativne epizode, kao i netolerancija samoće (Williams 1997; prema Liebling, 1999). Također, gotovo smrtni slučajevi samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu, kao i povijest pokušaja samoubojstava povezuju se s povećanom stopom suicidalnih ideacija kod zatvorenika (Favril i sur., 2017; Palmer i Connelly, 2005; Rivlin i sur., 2013; prema Scowcroft i sur., 2019). Dakle, rizični čimbenici za počinjenje samoubojstva zatvorenika u zatvorskom sustavu sukladni su s onima koji vrijede za opću populaciju. Time se potvrđuje da zatvorenici ulaskom u penalnu ustanovu donose određenu razinu rizika upravo pripadajući visoko rizičnoj skupini unutar opće populacije (Scowcroft i sur., 2019).

Osim rizičnih čimbenika zatvorenika ističu se i situacijski čimbenici koji se odnose na specifičnosti penalne ustanove. Primjerice, samostalni boravak u ćeliji za vrijeme pritvora pokazao se kao jedan od čimbenika koji nosi povećani rizik za samoubojstvo u zatvorskom sustavu (Fazel i sur., 2008; prema Scowcroft i sur., 2019). S druge strane, isto vrijedi i za prenapučenost (Huey i McNulty, 2005; prema Scowcroft i sur., 2019). Veliku važnost pokazuje i provođenje vremena unutar ustanove, u smislu da su manjak aktivnosti i nezaposlenost za vrijeme izdržavanja kazne zatvora u većoj mjeri povezani sa suicidalnim ideacijama (Leese i sur., 2006; Favril i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Nadalje, unutar penalne ustanove ističe se problem “zaraze i skupljanja

posljedica” samoozljeđivanja i samoubojstava u zatvorskom sustavu, što podrazumijeva preveliku izloženost navedenim incidentima koja u konačnici povećava rizik suicidalnih ideacija (Favril i sur., 2017; Hales i sur., 2015; prema Scowcroft i sur., 2019). Isto vrijedi i za manjak kontakta s vanjskim svijetom (Liebling, 1995; prema Scowcroft, 2019), kao i za manjak kontrole vezan uz svakodnevne aktivnosti i odluke (Favril i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). Također, kao jedan od bitnijih čimbenika ističe se stopa zatvaranja države. Naime, pokazalo se da zemlje s većom stopom zatvaranja imaju niže stope samoubojstava u zatvorskom sustavu dok zemlje s nižom stopom zatvaranja imaju više stope samoubojstava u zatvorskom sustavu. Kao jedno od mogućih objašnjenja navodi se da zemlje s nižom stopom zatvaranja u svojim penalnim ustanovama većinom smještaju osobe koje su počinila ozbiljnija i nasilnija kaznena djela te imaju veću stopu mentalnih bolesti. Dakle, radi se o populaciji koja se ističe rizičnim čimbenicima (Fazel i sur. 2008; prema Scowcroft i sur., 2019).

Većina samoubojstva u zatvorskom sustavu dogodi se vješanjem i to za vrijeme noći, a nesrazmjern broj ističe se za vrijeme vikenda, za vrijeme ljetnih mjeseci kada dolazi do manjka osoblja te za vrijeme ranih faza pritvora. Isto vrijedi i za posebne izolirane odjele. Što se tiče motivacije, izdvajaju se strah i gubitak. Primjerice, strah od drugih zatvorenika, strah od posljedica vlastitog počinjenog kaznenog djela, strah od zatvaranja te gubitak značajnih odnosa s drugima na slobodi (Liebling, 1999).

Kao jedan od modela koji spaja biološke procese, psihološke aspekte te socijalne interakcije ističe se Williamsov i Polockov (2001; prema Slade i Edelman, 2014)) model Cry of Pain (CoP). Prema CoP modelu, suicidalno ponašanje je želja za bijegom od situacije koja je pojedincu nepodnošljiva. Dakle, suicidalno ponašanje zapravo je odgovor na stresnu situaciju. Kako bi došlo do takve situacije potrebna je prisutnost četiriju komponenti koje dovide pojedinca u rizik: prisutnost stresora, prisutnost poraza, percepcija zarobljenosti te percipirana odsutnost izbavljajućih čimbenika uz osjećaje socijalne izolacije. Prisutnošću navedenih komponenti dolazi do aktivacije “biološki posredovanog skripta bespomoćnosti”, što rezultira time da osoba nema osjećaj kontrole nad situacijom. U konačnici, krajnji ishod situacije ovisi o tome koliko su pojedincu dostupni uvjeti za počinjenje samoubojstva u zatvorskom sustavu, kakav je utjecaj modeliranja od strane drugih te kakve su točno kognicije aktivirane. Navedene kognicije odnose se na suicidalno - permissivne kognicije koje su dio postojećeg procesa suicidalnog ponašanja te omogućuju ponovo vraćanje na suicidalne ideacije. Također, ponavljajuće suicidalno ponašanje objašnjava kroz usvajanje i razvijanje nepovoljnih strategija tokom života, kao što su primjerice samoozljeđivanje.

Takve razvijene strategije rezultat su iskustva poraza i zarobljenja, a aktiviraju se u situacijama slično povezanih raspoloženja.

Također, kod zatvorenika se izdvajaju pojedina visoko-rizična razdoblja unutar kojih im treba posvetiti posebnu pozornost. Prije svega, ističe se sami početak izdržavanja kazne zatvora, tj. prvih 14 dana, kao i izdvajanje od ostalih zatvorenika u samicu. Isto vrijedi i za razdoblje unutar kojeg zatvorenik čeka izlazak na slobodu poslije duge kazne zatvora. Kritična razdoblja mogu biti i ona koja su obilježena zakonskim poteškoćama, poput novih optužbi ili odbijanje uvjetnog otpusta, kao i ona razdoblja praćena lošim vijestima vezanih ili uz samog zatvorenika ili pak bližnjih. Uz to, izdvajaju se i razdoblja poslije incidenata omalovažavanja, primjerice seksualnog napada (Barboza i sur., 2019).

3.3. PERSPEKTIVA PENALNOG OSOBLJA

Samoozljeđivanje u zatvorskom sustavu, osim direktnog psihofizičkog učinka na zatvorenike, ostavlja i značajan utjecaj na penalno osoblje, od velikih razina stresa pa sve do sagorijevanja. Od osoblja se očekuje da potiskuje vlastite emocije te da mirno i profesionalno reagira na uznemirujuće ozljede zatvorenika, vrlo često bez ikakve podrške u svom radu. Nadzor nad zatvorenicima koji iskazuju takve sklonosti može uvelike opteretiti cjelokupni sustav, što za sobom povlači brojne frustracije i napetosti među kolegama (Lancet, 2018; prema Ryland i sur., 2020). Kao posljedica svega toga ističe se problem neprestane promjene penalnog osoblja, koja u kontekstu SAD-a iznosi 35% po godini (Ferdik, Smith i Applegate, 2014; prema Scowcroft i sur., 2019). U usporedbi s drugima, pokazalo se da osobe koje rade sa samoozljeđujućim pojedincima pokazuju veće razine anksioznosti, manje se osjećaju podržano, manje su sabrani kod određivanja rizičnih situacija te su manje zadovoljni vlastitim poslom (Jenkins i sur., 1997; prema Scowcroft, 2019). Ipak, unatoč ozbiljnosti problema, penalno osoblje samoozljeđivanje zatvorenika u zatvorskom sustavu pretežito klasificira kao manipulaciju i traženje pažnje (Kenning i sur., 2010; prema Scowcroft i sur., 2019). Takvim stavom može doći i do razvijanja antipatije kod osoblja u daljnjem preveniranju budućih slučajeva (Howard League for Penal Reform, 2001; prema Scowcroft i sur., 2019). Smith i sur. (2019) istraživali su percepciju penalnog osoblja vezanu uz problem samoozljeđivanja zatvorenika u zatvorskom sustavu. Što se tiče etiologije, većinom su se fokusirali na čimbenike koje su zatvorenici donijeli sa sobom u ustanovu, ali bez jasnog i direktnog

isticanja istih. Manifestacije samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu podijelili su kroz kontinuum od specifičnih ponašanja poput ekscesivnog češanja ruku te događaja kojima su prisustvovali pa sve do ekstremnih i traumatičnih opisa ozljeda. Govoreći o prevenciji samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu, osoblje je isticalo važnost identifikacije okidača, učinkovite komunikacije s ranjivim pojedincima, obraćanja dodatne pozornosti tokom smjene i uočavanja promjena u ponašanju zatvorenika. Oko same reakcije na samoozljeđivanje, osoblje nije iskazivalo pretjeranu sigurnost te su uočeni različiti pristupi. Neki od ispitanika isticali su premještaj zatvorenika na tereapeutski odjel unutar ustanove, uz specifičan trening pripreme osoblje na reakcije samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu. Oni koji su izražavali sigurnost u institucijske reakcije većinom su se u potpunosti oslanjali na postojeće protokole vezane uz suicidalno ponašanje. Uz taj protokol vezane su i kažnjavajuće mjere u slučajevima manipulacije samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu, što podrazumijeva izolaciju i smanjenje davanja pozornosti. Osvrćući se na utjecaj samoozljeđivanja zatvorenika u zatvorskom sustavu na osoblje, ispitanici su navedeni problem više percipirali kao iritirajuću smetnju u random okruženju, prilikom čega su u potpunosti odbacivali ikakvu osobnu uznemirenost. Ispitanici su emocionalnu traumu povezanu sa samoozljeđivanjem zatvorenika u zatvorskom sustavu percipirali kao znak slabosti koji se treba izbjegavati. Čak i u onim situacijama kad su ispitanici izdvojili stanje beznađa i stresa kao reakciju na traumu samoozljeđivanja zatvorenika u zatvorskom sustavu, ubrzo su to nastojali sakriti sa izrazima koji su smanjivali odgovornost i povezanost sa zatvorenicima.

Hemming i sur. (2020) istraživali su iskustva rada 20 pojedinaca penalnog osoblja s nasilnim i suicidalnim zatvorenicima u 4 penalne ustanove u Engleskoj, pri čemu su se fokusirali na ulogu emocija. Ispitanici su istaknuli kako zatvorenici imaju poteškoće s emocijama, u smislu ili identificiranja ili razumijevanja ili komuniciranja istih, a ponekad čak i sve navedeno. Navedeni problemi mogu dovesti do intenzivnih i naglih izljeva emocija, s kojima se zatvorenici naposljetku nose tako da konzumiraju sredstva ovisnosti ili nanose ozljede sebi ili drugima oko sebe. Uz to, istaknut je i problem toga da zatvorenici ne dopuštaju sebi da se povežu s vlastitim emocijama za vrijeme izdržavanja kazne zatvora. Također, ispitanici su se osvrnuli i na širi kontekst toga kako su zatvorenici bili odgajani te su navedeno povezali s trenutnim kontekstom penalne ustanove, pri čemu se kao najbolji primjer toga izdvajaju se pervazivni standardi toksične maskulnosti. Time, kao jedan od zaključaka izdvaja se da interakcija zatvorskih normi uz norme toksične maskulnosti dovode zatvorenike do otežanog odnosa s vlastitim i tuđim emocijama.

3.4. SMJERNICE ZA PREVENCIJU SAMOUBOJSTAVA U ZATVORSKOM SUSTAVU

Već spomenuti problemi poput nedostatka podrške te izoliranosti, kako fizičke, a tako i socijalne ostavljaju značajan negativan utjecaj na mentalno zdravlje zatvorenika. Upravo zbog toga, kao jedna od smjernica za prevenciju samoubojstava u zatvorskom sustavu unutar penalnih ustanova ističe se čimbenik osnaživanja socijalnih interakcija. Nadovezujući se na to, kao primjer uspješnih aktivnosti usmjerenih ka prevenciji samoubojstava u zatvorskom sustavu navode se socijalne intervencije, točnije smještajne strategije te svrhishodne aktivnosti. Smještajne strategije obuhvaćaju procjenu osoba u riziku za suicidalno ponašanje te premještaj u zajedničku ćeliju s drugim zatvorenicima kako bi se osigurala pomoć i podrška s njihove strane (Ilijić i Kovačević-Lepojević; prema Labaš, 2018). Svrhishodne aktivnosti odnose se na konstruktivno provođenje vremena zatvorenika, što obuhvaća rad, obrazovanje, edukacije, sportske aktivnosti, komunikaciju s obitelji i prijateljima, ali isto tako i s drugim zatvorenicima (Walker, 2016; prema Labaš, 2018). Nužno je i posvećivanje pozornosti pritvorenicima, pogotovo unutar prvih nekoliko dana boravka u penalnim ustanovama, a isto vrijedi i za zatvorenike koji odslužuju kratke zatvorske kazne. Naime, u oba slučaja radi se o specifičnoj populaciji koja je često zanemarena po pitanju dobivanja konkretne pomoći i podrške (Show i Humber, 2012; prema Labaš, 2018).

Strategije za prevenciju samoubojstva u zatvorskom sustavu trebale bi biti prilagođene specifičnostima ustanove kojoj su namijenjene, što podrazumijeva uzimanje u obzir rizičnih čimbenika kako pojedinaca tako i cjelokupne ustanove. Kako bi se adekvatno odgovorilo na sveukupne rizične čimbenike, nužno je implementirati višerazinske intervencije. Takve intervencije obuhvaćaju: trijažu prilikom dolaska u penalnu ustanovu, trening penalnog osoblja, dostupnost uslugama mentalnog zdravlja, psihosocijalni tretman, ograničavanje pristupa opasnim sredstvima te višerazinska briga i pomoć za zatvorenike u riziku (Marzano i sur., 2016; Barker i sur., 2014; prema Favril i sur., 2020).

Također, veliku važnost zauzimaju i redovni multidisciplinarni timski sastanci između penalnog osoblja, zdravstvenih djelatnika te djelatnika mentalnog zdravlja. Multidisciplinarnim pristupom ostvaruje se povezivanje različitih stručnjaka, što u konačnici doprinosi kvalitetnijem i sveobuhvatnijem radu sa zatvorenicima, kao i superviziji istog (Cox i Morscauser, 1997; prema Carwile, 2017).

Za penalno osoblje koje je svakodnevno u kontaktu sa zatvorenicima The National Center on Institutions and Alternatives (NCIA) preporučuje inicijalni trening prevencije samoubojstva u zatvorskom sustavu za u trajanju od 8 sati, a potom i 2 dodatna sata treninga svake godine (Chui, 2018). Treninzi bi trebali obuhvaćati teme poput pogodnosti penalnih ustanova te predisponirajućih čimbenika za počinjenje samoubojstva u zatvorskom sustavu, visokorizičnih razdoblja, znakova upozorenja, kao i konkretan trening učenja oživljavanja i pružanja prve pomoći (Carwile, 2017). Takvi treninzi trebali bi se baviti trenutnim i konkretnim problemima unutar penalnih ustanova u kojima rade polaznici treninga. U sklopu toga, cilj bi bio pružanje pravovremenih i pouzdanih informacija koje bi bile usmjerene na rješavanje postojećih problema. Također, preporučuje se interaktivni tip treninga uživo koncipiran na suradnji profesionalaca iz područja mentalnog zdravlja te penalnog osoblja (Chui, 2018).

Kao bitni elementi učinkovite prevencije ističu se trijaža prilikom ulaska u ustanovu te kontinuiranost procjene tokom izdržavanja kazne zatvora, posebice uzimajući u obzir da zatvorenici mogu u bilo kojem trenutku postati suicidalni. Navedene procjene trebale bi biti fokusirane na povijest suicidalnih misli i pokušaja samoubojstava, trenutne planove za samoubojstvo u zatvorskom sustavu, prijašnje tretmane mentalnog zdravlja, kao i rizik za samoubojstvo u zatvorskom sustavu tokom prijašnjih izdržavanja kazni zatvora. Uz kontinuiranu procjenu povezano je i opažanje zatvorenika tokom izdržavanja kazne zatvora, pri čemu se ističu dvije razine supervizije. Prva razina supervizije odnosi se na opažanje zatvorenika koji imaju povijest samoozljeđivanja te koji trenutno izražavaju suicidalne misli i iskazuju potencijalno suicidalno ponašanje, ali nisu suicidalni. Supervizija za ovakve zatvorenike trebala bi se odvijati unutar zatvorenih ćelija te biti raspoređena kroz kraće intervale (Chui, 2018). Iako preporuke idu u smjeru intervala 10 do 15 minuta, treba uzeti u obzir činjenicu kako pokušaj samoubojstva vješanjem može dovesti do trajnog oštećenja mozga unutar 3 minute, a do smrti unutar 7 minuta (Carwile, 2017). Druga razina supervizije usmjerena je na suicidalne zatvorenike koji prijete samoubojstvom ili iskazuju suicidalno ponašanje u zatvorskom sustavu, za što je predviđena kontinuirano opažanje. Osoblje mentalnog zdravlja zajedno s penalnim osobljem za zatvorenike koji su na promatranju zbog potencijalnog počinjenja samoubojstva u zatvorskom sustavu (eng. *suicide watch*) trebali bi razviti individualni tretmanski plan. Navedeni plan obično sadrži znakove, simptome te okolnosti koje dovode do suicidalnog ponašanja, a ujedno i konkretne savjete te preporuke za daljnje postupanje zatvorenika i osoblja pojavom suicidalnih misli (Chui, 2018).

Također, tu su i primarne preventivne strategije koje su usmjerene na promoviranje zaštitnih čimbenika u zatvoreničkoj populaciji, primjerice stvaranjem zdrave zajednice. Takva zajednica može se ostvariti reduciranjem emocionalne i fizičke traume, promoviranjem rodne i kulturalne osviještenosti, pružanjem sigurnog smještaja te podržavanjem zdravih aktivnosti i dnevnih rutina. Uz samu zajednicu bitan je i čimbenik povezanosti, što se postiže reduciranjem izolacije zatvorenika te osiguravanjem redovnog kontakta zatvorenika s obitelji i ostalim izvorima podrške. Na to se nadovezuje i važnost mentalnog zdravlja, tj smanjenje prepreka pri potražnji usluga vezanih uz to probleme mentalnog zdravlja kroz reduciranje stigmatizacije, osiguravanje povjerljivosti te učinkovitog sustava upućivanja. Također, ističe se i promoviranje sveukupnog zdravlja i fizičkog funkcioniranja poticanjem zdravih fizičkih aktivnosti, zdrave prehrane, kvalitetnog sna, kontroliranjem buke te smanjenjem prepreka za primarnu zdravstvenu skrb, posebice kod kronične boli i kroničnih bolesti. Nadalje, bitno je i reduciranje pristupa sredstvima za počinjenje samoubojstva u zatvorskom sustavu, kao i smanjenje uporabe alkohola i droga kroz posebne programe prilagođene navedenim problemima. I na kraju, potrebno je posvetiti se promoviranju otpornosti kod zatvorenika. U tom smislu ističu se edukacije o nošenju sa stresom i traženjem pomoći, edukacije o upravljanju financijskim sredstvima te pružanje prilika za razvijanje radnih vještina (Barboza i sur., 2019).

3.5. (PREVENTIVNE) INTERVENCIJE I PROGRAMI

Kao jedan od primjera treninga vezanih uz prevenciju samoubojstva u zatvorskom sustavu ističe se Skills - Based Training on Risk Management (STORM) program. Program je razvijen u Engleskoj za djelatnike National Health Service-a koji rade u penalnim ustanovama, a cilj mu je osnaživanje istih tih djelatnika s vještinama za procjenu i nošenje s rizikom za samoubojstvo u zatvorskom sustavu u kontekstu intervjua. U sklopu treninga fokus je na učenju vještina upravljanja rizicima i upravljanja krizama, kao i rješavanja problema te sprječavanja kriza, što se ostvaruje kroz predavanja, video demonstracije, igre uloga te feedback unutar grupe (Hayes i sur., 2008; prema Carwile, 2017).

Nadalje, ističe se i preventivna praksa tzv. *befriending*-a koja je modelirana po uzoru na Befrienders International Program-u iz Ujedinjenog Kraljevstva. Navedena praksa *befriending*-a

podrazumijeva volontera kojeg zatvorenik može kontaktirati u slučaju suicidalnosti ili pak kada samo želi s nekime popričati. Naime, ideja iza ove prakse proizašla je iz mogućnosti da veliki broj zatvorenika ne vjeruje penalnom osoblju, kao i iz mogućnosti da isto to osoblje nije u stanju prepoznati sve zatvorenike u riziku. Time, veća je šansa da će se zatvorenici povjeriti drugim zatvorenicima. Upravo zbog toga, zatvorenik koji je volontira u *befriending* programu prolazi obuku o samom programu i njegovoj politici, učinkovitim i aktivnim tehnikama slušanja, neverbalnoj komunikaciji, mentalnim bolestima i poremećajima, prevenciji samoubojstva u zatvorskom sustavu te intervencijama (Hall i Gabor, 2004; prema Carwile, 2017). Zatvorenik preko oglasne ploče odjela pronalazi svog *befriender*-a te predaje zahtjev za direktan susret s njim (Schlosar i Carlson, 1997; prema Carwile, 2017). *Befriender* je dužan procijeniti rizik za samoubojstvo zatvorenika u zatvorskom sustavu te mu se obratiti prije daljnjeg produblivanja istog tog rizika, a uz to i informirati penalno osoblje ukoliko se radi o krizi. Također, *befriender*-i razvijaju prijateljstva sa zatvorenicima koji su depresivni te informiraju novopridošle zatvorenike o životu u zatvoru, kao i o načinima dobivanja pomoći za vrijeme boravka u istome (Hayes, 1995; prema Carwile, 2017). *Befriender* poslije svakog sastanka sa zatvorenikom ispunjava izvještaj u kojem ukratko opisuje susret, a kako bi se izbjeglo sagorijevanje, pruža im se mogućnost tzv. *debriefing* usluge, tj. supervizije (Schlosar i Carlson, 1997; prema Carwile, 2017).

SAMS in the Pen jedan je od primjera *befriender* programa koji se iskazao kao uspješan. Naime, unutar 5 godina prije implementacije zabilježena su 4 slučaja samoubojstva u zatvorskom sustavu, dok se za vrijeme petogodišnjeg provođenja programa taj broj smanjio na 2 slučaja samoubojstva u zatvorskom sustavu. Također, unutar dvije godine od ukidanja programa zabilježena su 2 nova slučaja samoubojstva u zatvorskom sustavu (Tripodi i Bender, 2006). Nadovezujući se na *befriender* programe, ističu se i drugi programi neformalne prevencije samoubojstva u zatvorskom sustavu u kojima glavnu ulogu imaju drugi zatvorenici. Primjerice, "*buddy program*" iz Arizone u kojem *buddy* (hrv. prijatelj) prolazi obuku kako bi nadzirao suicidalnog zatvorenika. Smjena traje 8 sati, a tokom nje *buddy* stoji par metara od zatvorenika, prilikom čega ne intervenira ni na bilo koji način osim toga što zove pomoć penalnog osoblja ukoliko je potrebna. Praksa u kojoj zatvorenici preuzimaju ulogu neformalne prevencije samoubojstva u zatvorskom sustavu ima svoje prednosti i nedostatke. Prije svega, radi se o povećanju nadzora, ali i poticanju druženja od strane zatvorenika koji su prošli međusobno slične situacije. Time, zatvorenici kao volonteri su u boljoj poziciji da razumiju suicidalne osjećaje drugih zatvorenika, kao i u mogućnosti da prepoznaju moguće manipulacije. S druge strane, takvom

praksom postavljaju se brojna etička pitanja, kao i pitanja pravne i društvene odgovornosti, pitanja kršenja povjerljivosti te pitanja sigurnosti. Isto tako, dolazi do potencijalne opasnosti opuštanja penalnog osoblja po pitanju obavljanja vlastitog posla kojeg preuzimaju zatvorenici (Hayes, 1995; prema Carwile, 2017).

Elayn Hunt Correctional Center istaknuo se kao primjer penalne ustanove s uspješnom politikom prevencije samoubojstava u zatvorskom sustavu, što potvrđuje i činjenica da je unutar 11 godina zabilježen samo 1 slučaj samoubojstva u zatvorskom sustavu. Naime, preventivna politika uključivala je trening penalnog osoblja vezan uz prepoznavanje i interveniranje u slučajevima rizičnih situacija (pokušaja) samoubojstva u zatvorskom sustavu, kao i trening oživljavanja te pružanja prve pomoći. Isto tako, svi zatvorenici prolazili su preliminarnu procjenu zdravlja i suicidalnosti od strane medicinskog osoblja. Oni zatvorenici koji bi bili na promatranju zbog suicidalnosti, tj. na “*suicide watch-u*”, ponovno bi prošli procjenu nakon 24 sata. Također, zatvorenici su klasificirani prema rizičnosti u skupine standardnog *suicide watch-a* ili pak ekstremnog *suicide watch-a*. Za zatvorenike u skupini ekstremnog *suicide watch-a* provodila bi se i praksa četverostrukog vezivanja nogu i ruku, dok bi se promatranje svih suicidalnih zatvorenika provodilo u intervalima od 15 minuta uz popratne bilješke. Uz regularno promatranje zatvorenika korišten je i video nadzor, a kako bi se izbjegla izolacija zatvorenika, svi suicidalni zatvorenici bili bi smješteni u ćeliji s drugim zatvorenikom.

Preventivna praksa samoubojstava u zatvorskom sustavu koja se koristi i van penalnih ustanova jest potpisivanje tzv. ugovora o samoubojstvu s potencijalno suicidalnim zatvorenicima. Iako takvi ugovori nemaju nikakvu zakonsku vrijednost, njima se nastoji steći sigurnost da se prilikom boravka u ustanovi zatvorenik neće upuštati ni u kakva suicidalna ponašanja (Hayes, 1995; prema Carwile, 2017).

Eccleston i Sorbello (2002; prema Barker, Kõlves i De Leo, 2014) adaptacijom dijalektično bihevioralne terapije pilotirali su preventivni program Real Understanding of Self - Help (RUSH) u Australiji. RUSH program primarno je namijenjen zatvorenicima s graničnim poremećajem ličnosti, pri čemu je usmjeren na učenje prilagodljivijih načina nošenja sa stresom, redukciju samoozljeđivanja i samoubojstava u zatvorskom sustavu, kao i recidivizma. Unutar programa bilo je 5 grupa sudionika: A grupa kojoj su pripadali zatvorenici visoko ranjivi za samoubojstvo u zatvorskom sustavu, B grupa nasilnih prijestupnika, C grupa ranjivih zatvorenika i prvo osuđenih

ispod 25 godina starosti te D i E grupe sigurnosnih prijestupnika. Rezultati su pokazali kako je kod većine sudionika, posebice kod B, C i E grupe, došlo do smanjenja simptoma graničnog poremećaja tokom trajanja programa. Istovremeno, nedostatkom iskustva grupnog rada, kod grupe A i D zabilježen je porast depresivnih i anksioznih simptoma. Unatoč tome, većina svih sudionika bila je iznimno motivirana i posvećena, što se dokazalo usvojenim vještinama, brzo razvijenom grupnom kohezijom te redovnim pozitivnim povratnim informacijama o korisnosti programa. Pozitivan dojam programa potvrdili su i pravosudni policajci koji su istaknuli smanjenje samoozljeđujućih i disfunkcionalnih ponašanja kod sudionika (Barker, Kølves i De Leo, 2014). U Ujedinjenom Kraljevstvu istaknula se procedura prevencije samoubojstva u zatvorskom sustavu pod nazivom Assessment, Care in Custody and Teamwork (ACCT). Suština procedure je u tome da bilo koji član penalnog osoblja može zatražiti usluge mentalnog zdravlja za zatvorenika koji je procijenjen da je u riziku za počinjenje samoubojstva u zatvorskom sustavu. Identificirani pojedinci se potom nadziru i dodatno procjenjuju kako bi u konačnici dobili individualizirani plan brige. Implementacijom procedure zabilježen je pad u stopama samoubojstava u zatvorskom sustavu od 127 na 100 000 zatvorenika u 2004. godini do 90 na 100 000 zatvorenika dvije godine kasnije (Shaw i Humber, 2007; prema Barker, Kølves i De Leo, 2014).

Unutar smjernica za prevenciju samoubojstava u zatvorskom sustavu istaknula se važnost multidisciplinarnih timova, što se u devedesetim godinama prošlog stoljeća ostvarilo u New South Wales-u kroz Risk Intervention Team (RIT). Unutar takvog tima djelovao je koordinator skupa sa policajcem, medicinskom sestrom te još nekoliko članova koji bi diskutirali upravljanje potrebama zatvorenika. Naime, kada bi došlo do obavijesti o potencijalnom riziku pojedinog zatvorenika, tada bi se označio njegov medicinski karton te bi se ispunio RIT obavještajni formular. Navedeni formular sadržavao je 3 različita obrasca kojom su se diferencirali prijatnja samoozljeđivanje/samoubojstvo u zatvorskom sustavu, siguran rizik za samoozljeđivanje/samoubojstvo u zatvorskom sustavu te konkretan slučaj samoozljeđivanja/samoubojstva u zatvorskom sustavu (Eyland i sur., 1997; prema McArthur, Camilleri i Webb, 1999). Sličnu ideju proveli su i u jednom privatnom zatvoru u toj državi gdje je djelovao High Risk Alert Team (HRAT) sastavljen od predstavnika pružatelja zdravstvenih usluga, programa i sigurnosti koji je bio zadužen za formuliranje rizičnog tretmanskog plana za pojedinog zatvorenika (Bowery, 1994; prema McArthur, Camilleri i Webb, 1999).

U penalnim ustanovama u prevenciji samoubojstava u zatvorskom sustavu koristi se i videonadzor soba zatvorenika, što se smatra jednim od načina kontinuiranog promatranja. Ipak, preporučuje se

koristiti videonadzor kao nadopuna ostalim intervencijama, a ne kao jedina opcija ili zamjena, pogotovo u smislu zamjene nadzora od strane penalnog osoblja. Nadalje, postoji opasnost da video nadzor postigne kontra efekt, što se prvenstveno odnosi na manipulativne zatvorenike kojima takva situacija može biti poticajna za suicidalno ponašanje. Također, mogući su i problemi poput “*monitor hypnosis*” tj. sagorijevanja zbog predugog gledanja u monitore, kao i tehničkih problema samog nadzora, što značajno otežava kvalitetu promatranja i pružanja pomoći (Hayes, 1995; prema Carwile, 2017).

Slučaj samoubojstva u zatvorskom sustavu unutar penalne ustanove ostavlja značajan učinak na ostale zatvorenike, ali uvelike i na penalno osoblje. To pogotovo vrijedi za one osobe koje su bile u nedavnom kontaktu s osobom koja je izvršila samoubojstvo u zatvorskom sustavu, pri čemu mogu osjećati krivnju i odgovornost zbog spleta okolnosti. Upravo zbog toga, uz programe i intervencije preventivnog karaktera, pozornost treba usmjeriti i na one intervencije koje slijede u slučajevima pojedinog incidenta. Među takvim intervencijama ističe se Critical Incident Stress Debriefing (CISD). Unutar CISD tima djeluju profesionalci koji su specifično osposobljeni za krizne intervencije i traumatski stres, poput policajaca, medicinskog osoblja, stručnjaka za mentalno zdravlje. U tom pogledu, CISD tim omogućava osoblju i zatvorenicima da se otvore po pitanju svojih osjećaja vezanih uz incident te pronađu način da se nose s njima, kao i sa sveukupnim stanjem stresa. CISD procedure, kao i ostale post stresne intervencije trebale bi biti implementirane unutar 24 do 72 sata od pojedinog incidenta kako bi se osigurala maksimalna učinkovitost.

Također, ističe se važnost i analiziranja svakog incidenta kroz tzv. *mortality - morbidity review process*. Navedeno bi se trebalo ostvariti kroz psihološki pregled, po mogućnosti od strane nezavisnih osoba kako bi se osigurala nepristranost. Takav psihološki pregled trebao bi sadržavati istragu vezanu uz okolnosti incidenta, procedure ustanove značajne za pojedini incident, podatke o relevantnim održanim treninzima osoblja, značajne usluge fizičkog i mentalnog zdravlja ili izvješća vezana uz žrtvu, moguće čimbenike koji su značajno pridonijeli incidentu te preporuke vezane uz promjenu bilo kakvih značajkih penalne ustanove (Hayes, 2012).

IV. ZAKLJUČAK

Viktimizacija kao učestala pojava u životnoj svakodnevnici, pa tako i u zatvorskom sustavu, obilježena je složenim oblicima, karakteristikama okruženja, žrtava i počinitelja te mnogobrojnim i međusobno isprepletenim posljedicama.

Ulaskom u zatvorski sustav zatvorenici gube brojne privilegije te su primorani prilagoditi se ograničenjima i karakteristikama koje dovode do raznih deprivacija, pri čemu se ističe deprivacija slobode. Iako se deprivacije kao takve manifestiraju različitim intenzitetom, ono što im je svima zajedničko je da u konačnici ostavljaju snažan i nepovoljan psihološki učinak na zatvorenike.

Tu je i problematika psihosocijalne klime koja podrazumijeva sveukupnu percepciju međuljudskih odnosa unutar pojedine ustanove. Dakle, ličnost pojedinca, određena situacija, međusobni odnosi zatvorenika te zahtjevi ustanove formiraju doživljaj psihosocijalne klime koja zatim neminovno utječe i na samo ponašanje zatvorenika. Subjektivni doživljaj psihosocijalne klime značajan je zbog moguće predikcije ponašanja pojedinca, ali isto tako i zbog toga što osobine ličnosti pojedinca utječu na njegovu percepciju okoline te naposljetku i na samu psihosocijalnu klimu unutar ustanove.

Viktimizacija unutar zatvorskog sustava obilježena je velikom tamnom brojkom incidencije, primarno zbog sveprisutnog straha od moguće osvete. Kao rezultat toga, postojeći službeni podaci o viktimizaciji u zatvorskom sustavu odnose se na najkritičnije situacije koje su zahtjevale zdravstvenu pomoć i sankcije od strane penalne ustanove. Svakako, Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2014; prema Vuletić, 2020) ističe kako je 25% zatvorenika žrtva nekog oblika nasilja svake godine, pri čemu je 5% otpada na seksualno nasilje. Seksualno nasilje osobito pogađa transrodne žene u penalnim ustanovama za muškarce, a pojedini autori govore o tome da su seksualni napadi i do 13 puta prevalentniji nego za muškarce u istim tim ustanovama (Jennes i sur., 2007; prema Jenness, Sexton i Sumner, 2019). U nepovoljnom položaju su i seksualni prijestupnici prema kojima negativne stavove iskazuju ne samo ostali zatvorenici, već i čitavo penalno osoblje, posebice pravosudni policajci (Higgins i Ireland, 2009; Hogue, 1993; Ricciardelli i Moir, 2013; prema Van den Berg, 2018). Brojne viktimizacije seksualnih prijestupnika od strane drugih zatvorenika dovode do neprestanog osjećaja ugroženosti, zbog čega veliki broj seksualnih prijestupnika odslužuje kaznu zatvora ili u izolaciji ili u samici (Blagden i Pemberton, 2010; prema Van den Berg, 2018).

Viktimizacije u zatvorskom sustavu mogu se objasniti na više načina, ovisno o tome čemu se pridaje najveći naglasak. Prema importacijskom modelu naglasak se stavlja na samog zatvorenika, tj. na njegova osobna obilježja, vrijednosti i normi stečenih prije ulaska u penalnu ustanovu. S druge strane, deprivacijski model glavnog krivca pronalazi u samoj penalnoj ustanovi i patnjama zbog prisutnih deprivacijskih uvjeta. Viktimizacija u zatvorskom sustavu se objašnjava i kroz kontekst situacije, u smislu interakcije karakteristika pojedinca s karakteristikama okruženja u kojoj se isti taj pojedinac nalazi. Također, još jedno od objašnjenja pronalazi se u rizičnim životnim stilovima pojedinaca.

Samoozljeđivanja i samoubojstva moguće su posljedice viktimizacije, a kao takve su i blisko povezane uzimajući u obzir da je samoozljeđivanje istaknuto kao jedan od najsnažnijih prediktora pokušaja samoubojstva (Franklin i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019). U kontekstu američkih državnih zatvora, samoozljeđivanje je gotovo pa i univerzalna pojava, pri čemu se ističe prosječna prevalencija od 2.4 % (Smith i Kaminski, 2011). Kao glavni razlozi samoozljeđivanja u zatvorskom sustavu navode se psihotične deluzije i halucinacije, depresija i suicidalne namjere, regulacija emocija, ali isto tako i manipulacija okruženjem (Jeglicet i sur., 2005; prema Winicov, 2019). Ispravno razlučivanje toga što je u podlozi samoozljeđivanja pojedinog zatvorenika u zatvorskom sustavom nije jednostavan zadatak, a kao veliki problem pojavljuje se automatsko klasificiranje samoozljeđivanja kao manipulativnog pokušaja pojedinca.

Što se tiče samoubojstava u zatvorskom sustavu, nordijske zemlje imaju značajno veću stopu u usporedbi s drugim državama, što se dijelom objašnjava razlikama u korištenju širih odnosno užih definicija samoubojstava. Primjerice, stopa samoubojstava u zatvorskom sustavu Sjedinjenih Američkih Država okvirno iznosi 23 smrti na 100 000 zatvorenika, dok je u Norveškoj brojka značajno veća te dostiže 180 smrti na 100 000 zatvorenika (Fazel i sur., 2017; prema Scowcroft i sur., 2019).

Samoozljeđivanja, a posebice samoubojstva u zatvorskom sustavu ostavljaju značajan utjecaj ne samo na zatvorenike već i na penalno osoblje, što može dovesti do njihovog sagorijevanja. To pogotovo vrijedi ukoliko izostaje podrška od strane ustanove u radu penalnog osoblja s uznemirujućim incidentima zatvorenika. Potisnute emocije penalnog osoblja uslijed izostanka podrške u radu dovode do brojnih problema u zatvorskom sustavu, počevši od sagorijevanja, pa do frustracija i napetosti među kolegama (Lancet, 2018; prema Ryland i sur., 2020) te na kraju te posljedično do velike brojke fluktuacije samog osoblja unutar ustanova (Ferdik, Smith i Applegate, 2014; prema Scowcroft i sur., 2019).

Stoga, uz završeno akademsko obrazovanje, od iznimne je važnosti da penalno osoblje ustraje u produbljanju i provjeravanju već stečenih znanja i vještina, ali isto tako i usvajanju novih s područja penološke rehabilitacije, kriminologije i psihologije. Navedeno pogotovo vrijedi u kontekstu problematike viktimizacije i samoubojstava unutar zatvorskog sustava koje su ionako slabo zastupljene teme tokom formalnog obrazovanja stručnjaka. Riječ je o osjetljivim i ozbiljnim problemima koji ostavljaju značajan učinak na cjelokupnu ustanovu u kojoj su prisutni, kako na zatvorenike, pa tako i na penalno osoblje. Upravo zbog toga, za penalno osoblje je ključno da bude adekvatno osposobljeno za djelovanje u potencijalno rizičnim situacijama, visoko rizičnim situacijama, ali isto tako i nakon bilo kakvog incidenta.

Kako bi se navedeno postiglo, nužno je uvođenje edukacija i inicijalnih treninga usmjerenih na intervencije u slučajevima (potencijalnih) viktimizacija i samoubojstava u zatvorskom sustavu. Stručnjaci bi se temeljem edukacija i treninga trebali pobliže upoznati s predisponirajućim čimbenicima, rizičnim skupinama i njihovim visokoro rizičnim razdobljima za potencijalnu viktimizaciju i samoubojstvo, pogotovo na primjeru zatvorenika iz pripadajuće penalne ustanove. Također, stručnjaci bi trebali naučiti prepoznati znakove upozorenja te djelovati u kriznim situacijama, što ujedno obuhvaća i trening pružanja prve pomoći i oživljavanja. Naglasak bi se trebao staviti i na samo penalno osoblje, u smislu traženja pomoći i nošenja sa posljedicama incidenata. Ovakav tip edukacije i treninga podrazumijeva suradnju sa stručnjacima s područja mentalnog zdravlja te sa stručnjacima iz područja zdravstvene zaštite, čime se u konačnici i dokazuje potreba za kontinuiranim multidisciplinarnim radom unutar penalnih ustanova.

Kako bi se pospješila učinkovitost edukacija i treninga vezanih uz viktimizacije i samoubojstva u zatvorskom sustavu, prije svega je nužno provođenje istraživanja koja se bave navedenom problematikom.

Istraživanja u budućnosti mogla bi se usmjeriti na iskustva penalnog osoblja sa slučajevima samoubojstava zatvorenika u zatvorskom sustavu, u smislu prepoznatih rizika i znakova te poduzetih intervencija prema zatvoreniku, kao i primljene pomoći i podrške od strane penalne ustanove poslije samog incidenta. Također, istraživanja bi mogla ići i u smjeru ispitivanja utjecaja kulturalnih, rodničkih i zatvorskih normi na mentalno zdravlje zatvorenika.

Literatura

1. Barboza, S., Blair, R., Cook, G., Elliott, W. i Kern, E. (2019). Suicide Prevention Resource Guide: National Response Plan for Suicide Prevention in Corrections. National Commission on Correctional Health Care. Preuzeto s <https://www.ncchc.org/suicide-prevention-plan> (15.8.2021.).
2. Barker, E., Kølves, K. i De Leo, D. (2014). Management of suicidal and self-harming behaviors in prisons: systematic literature review of evidence-based activities. *Archives of suicide research: official journal of the International Academy for Suicide Research*, 18(3), 227–240. doi: 10.1080/13811118.2013.824830. Preuzeto s <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13811118.2013.824830> (1.8.2021.).
3. Brereton, S. (2018). Self-harm by adult men in prison: A rapid evidence assessment. *Probation Journal*, 65(4), 451–452. doi: 10.1177/0264550518809849b. Preuzeto s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0264550518809849b> (2.6.2021.).
4. Calles-Rubiales, N. i Ibáñez Del Prado, C. (2020). Influence of prisoners' mental health on the relational climate of prisons. *Revista española de sanidad penitenciaria*, 22(3), 116–125. doi: 10.18176/resp.00021. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/346638182_Influence_of_prisoners'_mental_health_on_the_relational_climate_of_prisons (12.5.2021.).
5. Carwile, T. M. (2017). Suicide interventions in corrections: A critical literature review of suicide prevention interventions used in secure facilities (Doktorska disertacija). William James College, Springfield. Preuzeto s <https://www.proquest.com/dissertations-theses/suicide-interventions-corrections-critical/docview/1989764336/se-2?accountid=202219> (22.5.2021.).
6. Chui, V. (2018). Correcting correctional suicide: Qualified immunity and the hurdles to comprehensive inmate suicide prevention. *Boston College. Law School. Boston College Law Review*, 59(4), 1397-1432. Preuzeto s <https://www.proquest.com/scholarly-journals/correcting-correctional-suicide-qualified/docview/2108194335/se-2?accountid=202219> (15.5.2021.).
7. Daquin, J. C. i Daigle, L. E. (2018). Mental disorder and victimisation in prison: Examining the role of mental health treatment. *Criminal behaviour and mental health: CBMH*, 28(2), 141–151. doi: 10.1002/cbm.2056. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/319407549_Mental_disorder_and_victimisation_in_prison_Examining_the_role_of_mental_health_treatment (2.5.2021.).

8. Dirks, D. (2004). Sexual Revictimization and Retraumatization of Women in Prison. *Women's Studies Quarterly*, 32(3/4), 102-115. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/40004582> (22.4.2021.).
9. Favril, L., Yu, R., Hawton, K. i Fazel, S. (2020). Risk factors for self-harm in prison: a systematic review and meta-analysis. *The lancet. Psychiatry*, 7(8), 682–691. doi: 10.1016/S2215-0366(20)30190-5. Preuzeto s [https://www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366\(20\)30190-5/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366(20)30190-5/fulltext) (22.5.2021.).
10. Hayes L. M. (2012). National study of jail suicide: 20 years later. *Journal of correctional health care : the official journal of the National Commission on Correctional Health Care*, 18(3), 233–245. doi: [10.1177/1078345812445457](https://doi.org/10.1177/1078345812445457). Preuzeto s <https://nicic.gov/national-study-jail-suicide-20-years-later> (22.4.2021.).
11. Hemming, L., Pratt, D., Shaw, J. i Haddock, G. (2020). Prison staff's views and understanding of the role of emotions in prisoner suicide and violence. *The Journal Of Forensic Psychiatry & Psychology*, 31(6), 868-888. doi: 10.1080/14789949.2020.1807584. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/343776694_Prison_staff%27s_views_and_understanding_of_the_role_of_emotions_in_prisoner_suicide_and_violence (15.5.2021.).
12. Jenness, V., Sexton, L. i Sumner, J. (2019). Sexual victimization against transgender women in prison: Consent and coercion in context. *Criminology*, 57(4), 603-631. doi: 10.1111/1745-9125.12221. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/335350919_Sexual_victimization_against_transgender_women_in_prison_Consent_and_coercion_in_context (7.5.2021.).
13. Kaster, T. S., Martin, M. S. i Simpson, A. I. (2017). Preventing Prison Suicide With Life-Trajectory-Based Screening. *The journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 45(1), 92–98. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/314793568_Preventing_Prison_Suicide_With_Life-Trajectory-Based_Screening (1.6.2021.).
14. Kovčo Vukadin, I. i Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17 (1), 333-367. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/89868> (22.4.2021.).

15. Labaš, S. D. (2018). Suicidno ponašanje u zatvoru 2. *Sociologija*, 60(4), 786-798. doi:10.2298/SOC1804788D. Preuzeto s <https://www.proquest.com/docview/2183019856/A260C5978DE34CB9PQ/11?accountid=202219> (25.4.2021.).
16. Liebling, A. (1999). Prison Suicide and Prisoner Coping. *Crime And Justice*, 26, 283-359. doi: 10.1086/449299. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/249188076_Prison_Suicide_and_Prisoner_Coping (26.4.2021.).
17. Ilijić, Lj. (2014). *Osuđeni i deprivacije: uticaj karakteristika ličnosti na intenzitet doživljavanja zatvorskih deprivacija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
18. Listwan, S., Daigle, L., Hartman, J. i Guastaferrero, W. (2014). Poly-Victimization Risk in Prison. *Journal Of Interpersonal Violence*, 29(13), 2458-2481. doi: 10.1177/0886260513518435. Preuzeto s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24470568/> (27.5.2021.).
19. Long, J. (2020). Appropriate Classification of Prisoners: Balancing Prison Safety with the Least Restrictive Placements of Ohio Inmates (Doktorska disertacija). Fakultet za obrazovanje, kazneno pravosuđe i ljudske usluge, Cincinnati, Ohio. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/342568893_Appropriate_Classification_of_Prisoners_Balancing_Prison_Safety_with_the_Least_Restrictive_Placements_of_Ohio_Inmates (22.4.2021.).
20. McArthur, M., Camilleri, P. i Webb, H. (1999). Strategies for managing suicide and self-harm in prisons. *Trends and issues in crime and criminal justice*, (125), 1-6. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/230999542_Strategies_for_managing_suicide_and_self-harm_in_prisons (30.5.2021.).
21. Mejovšek, M. (2002). Uvod u penološku psihologiju. Zagreb: Naklada slap i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
22. Mejovšek, M., Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M. i Šarić, J. (2007). Percepcija psihosocijalne klime i osobine ličnosti zatvorenika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15 (1), 1-12. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/99067> (23.4.2021.).

23. Ministarstvo pravosuđa. (2021). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2019. godinu. Preuzeto s: <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/izvjesca-24343/izvjesca-ministarstva-pravosudja/24355> (7.5.2021.).
24. National Center for Transgender Equality. (2018). LGBTQ People Behind Bars: A Guide to Understanding the Issues Facing Transgender Prisoners and Their Legal Rights. Preuzeto s <https://nicic.gov/lgbtq-people-behind-bars-guide-understanding-issues-facing-transgender-prisoners-and-their-legal> (2.5.2021.).
25. Rajić, S. (2017). Prevensija nasilja u zatvorskom sustavu (Doktorska disertacija). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:653299> (19.4.2021.).
26. Ricciardelli, R. i Spencer, D. (2014). Exposing 'sex' offenders: Precarity, Abjection and Violence in the Canadian Federal Prison System. *The British Journal of Criminology*, 54(3), 428-448. doi:10.1093/bjc/azu0. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/43819192> (22.4.2021.).
27. Rowell-Cunsolo, T., Harrison, R. i Haile, R. (2014). Exposure to Prison Sexual Assault among Incarcerated Black Men. *Journal of African American Studies*, 18(1), 54-62. doi: 10.1007/s12111-013-9253-6. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/43525534> (22.4.2021.).
28. Ryland, H., Gould, C., McGeorge, T., Hawton, K. i Fazel, S. (2020). Predicting self-harm in prisoners: Risk factors and a prognostic model in a cohort of 542 prison entrants. *European Psychiatry*, 63(1). doi: 10.1192/j.eurpsy.2020.40. Preuzeto s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7242092/> (25.4.2021.).
29. Scowcroft, L., Slade, K., Winder, B. i Oldfield, B. (2019). Exploring the effectiveness of Samaritans' Listener Scheme and prisoner suicide through the lens of the IMV model of suicidal behaviour. doi:10.13140/RG.2.2.14957.92649. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/349109479_Exploring_the_effectiveness_of_Samaritans%27_Listener_Scheme_and_prisoner_suicide_through_the_lens_of_the_IMV_model_of_suicidal_behaviour (30.4.2021.).
30. Slade, K. i Edelman, R. (2014). Can theory predict the process of suicide on entry to prison? Predicting dynamic risk factors for suicide ideation in a high-risk prison population. *Crisis*, 35(2), 82–89. doi:10.1027/0227-5910/a000236. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/258336450_Can_Theory_Predict_the_Process_of_Suicide_on_Entry_To_Prison (28.4.2021.)

31. Smith, H. i Kaminski, R. J. (2011). Self-Injurious Behaviors in State Prisons: Findings From a National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 38(1), 26–41. doi: 10.1177/0093854810385886. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/242414724_SelfInjurious_Behaviors_in_State_Prison_Findings_From_a_National_Survey (2.6.2021).
32. Smith, H., Power, J., Usher, A., Sitren, A. i Slade, K. (2019). Working with prisoners who self-harm: A qualitative study on stress, denial of weakness, and encouraging resilience in a sample of correctional staff. *Criminal Behaviour And Mental Health*, 29(1), 7-17. doi: 10.1002/cbm.2103. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/330155058_Working_with_prisoners_who_self-harm_A_qualitative_study_on_stress_denial_of_weakness_and_encouraging_resilience_in_a_sample_of_correctional_staff (22.4.2021.).
33. Steiner, B., Ellison, J., Butler, H. i Cain, C. (2017). The Impact of Inmate and Prison Characteristics on Prisoner Victimization. *Trauma, Violence & Abuse*, 18(1), 17-36. doi: 10.1177/1524838015588503. Preuzeto s <https://www.jstor.org/stable/26638159> (22.4.2021.)
34. Swales, L. A. (2008). Prison Victimization: High-Risk Characteristics and Prevention (Diplomski rad). Kent State, Sveučilište u Ohio-u. Preuzeto s https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=kent1216337359&disposition=inline (30.4.2021).
35. Teasdale, B., Daigle, L., Hawk, S. i Daquin, J. (2015). Violent Victimization in the Prison Context. *International Journal Of Offender Therapy And Comparative Criminology*, 60(9), 995-1015. doi: 10.1177/0306624x15572351. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/272838470_Violent_Victimization_in_the_Prison_Context_An_Examination_of_the_Gendered_Contexts_of_Prison (25.4.2021.).
36. Tripodi, S. i Bender, K. (2006). Inmate Suicide: Prevalence, Assessment, and Protocols. *Brief Treatment And Crisis Intervention*, 7(1), 40-54. doi: 10.1093/brief-treatment/mhl016. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/235255898_Inmate_Suicide_Prevalence_Assessment_and_Protocols (30.5.2021.).

37. van den Berg, C., Beijersbergen, K., Nieuwbeerta, P. i Dirkzwager, A. (2018). Sex Offenders in Prison: Are They Socially Isolated? *Sexual Abuse*, 30(7), 828–845. doi: 10.1177/1079063217700884. Preuzeto s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1079063217700884> (23.4.2021.).
38. Vuletić, M. (2020). Nasilje u hrvatskom zatvorskom sustavu: razlike u odnosu na spol zatvorenika (Diplomski rad). Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb. Preuzeto s <https://zir.nsk.hr/islandora/object/erf:789> (4.5.2021.).
39. Winicov, N. (2019). A systematic review of behavioral health interventions for suicidal and self-harming individuals in prisons and jails. *Heliyon*, 5(9), doi: 10.1016/j.heliyon.2019.e02379. Preuzeto s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844019360396> (27.4.2021.).
40. Wooldredge, J. i Steiner, B. (2014). A Bi-level Framework for Understanding Prisoner Victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 30(1), 141-162. doi: 10.1007/s10940-013-9197-y. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/43551983> (21.4.2021.).